МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА РІВЕНЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи 8.0533-2-з
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: Психологія
Ієрусалимова Луїза Володимирівна
Керівник: д.психол.н., професор кафедри психології Клопота Є.А.
Рецензент: к.псих.н., доцент кафедри психології Залановська Л. І.

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2024 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Ієрусалимовій Луїзі Володимирівні
(прізвище, ім'я та по-батькові)

1. Тема роботи (проєкту) Вплив батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи
Керівник роботи: Клопота Євгеній Анатолійович, д-р психол.наук, професор,
(прізвище, ім'я та по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «20» 02. 2024 року № 316-с
2. Термін подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури, дані, отримані дослідженням у центрі дитячого розвитку «Ангелятко»
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: теоретичний аналіз проблеми впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи; емпіричне дослідження впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 2 рисунка, 4 таблиці.
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Клопота Є.А., професор		
Розділ 1	Клопота Є.А., професор		
Розділ 2	Клопота Є.А., професор		
Висновки	Клопота Є.А., професор		

7 Дата видачі завдання _____

К А Л Е Н Д А Р Н И Й П Л А Н

№	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Розробка плану роботи.	лютий 2024 р.	Виконано
2.	Збір вихідних даних	березень-травень 2024 р.	Виконано
3.	Обробка методичних та теоретичних джерел	червень 2024 р.	Виконано Виконано
4.	Розробка першого розділу	липень 2024 р.	Виконано
5.	Розробка другого розділу	серпень-вересень 2024 р.	Виконано
7.	Оформлення та нормоконтроль кваліфікаційної роботи магістра	жовтень-листопад 2024 р.	Виконано
8.	Захист кваліфікаційної роботи магістра	грудень 2024 р.	Виконано

Студент _____ Л.В. Ієрусалимова
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ Є.А. Клопота
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ А.О. Неманежина

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 93 сторінки, 4 таблиці, 2 рисунка, 55 джерел, 4 додатки.

Об’єкт дослідження – психологічна готовність дитини до школи.

Предмет дослідження – вплив батьківського виховання на психологічну готовність дитини до школи.

Мета роботи – виявити характер впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи.

Відповідно до мети завдання дослідження: вивчити психолого-педагогічну літературу з проблеми; емпірично дослідити та проаналізувати вплив батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи; розробити рекомендації для батьків щодо їх виховного впливу на рівень психологічної готовності дитини до школи.

Гіпотеза дослідження: передбачається, що характер батьківського виховання впливає на рівень психологічної готовності дитини до школи.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми; емпіричні: анкетування, тестування. Підтверджено гіпотезу про вплив батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи.

Наукова новизна та теоретична значущість роботи полягає саме у дослідженні впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи.

Галузь використання: соціально-психологічні служби закладів дошкільної освіти, закладів загальної середньої освіти; також результати дослідження можуть бути використані вихователями та класними керівниками.

БАТЬКІВСЬКЕ ВИХОВАННЯ, ГОТОВНІСТЬ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ, ДИТИНА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ШКОЛИ, РОЛЬ СІМ’Ї, СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК.

SUMMARY

Iierusalymova L. V. The impact of parental education on the level of a child's psychological readiness for school.

The qualifying work consists of Iintroduction, 2 Chapters, Conclusion, References (55 items), 4 appendix on 13 pages. The qualifying work volume is 93 pages long, 76 of them – main text. There are 4 tables and 2 illustrations.

The qualification work provides a theoretical overview and describes an experimental study of the impact of parental education on the level of a child's psychological readiness for school. The master's thesis consists of 2 chapters, each of them dealing with different aspect of the influence of parental education on the level of a child's psychological readiness for school.

The object of the study is a child's psychological readiness for school.

The subject of the study is the impact of parental education on a child's psychological readiness for school.

The purpose of the study is to identify the nature of the impact of parental education on the level of a child's psychological readiness for school.

The research tasks are:

- to study the psychological and pedagogical literature on the problem of the influence of parental education on the level of psychological readiness of a child for school;

- to empirically investigate the influence of parental education on the level of psychological readiness of a child for school;

- to analyse the influence of parents on the level of children's psychological readiness for school, taking into account the peculiarities of parental education;

- based on the results of the study, to develop recommendations for parents on their educational influence on the level of psychological readiness of a child for school.

In the chapter 1, "Theoretical analysis of the problem of impact of parental education on the level of a child's psychological readiness for school", the role of

parental education in the process of development of a senior preschool child is established–providing favorable conditions for the comprehensive and harmonious development of a child in the social, educational, and leisure aspects of his or her growth. It has been found that mistakes in parenting have a negative impact on the development of a senior preschool child. In the context of our study, we believe it is important to focus on the psychological characteristics of the development of a child of the older preschool age, namely the formation of self-esteem, as well as the understanding of belonging to a certain social system, following the norms and rules inherent in it. We define a child's psychological readiness for schooling as a set of characteristics of a child's personality that form his or her maturity to study in the school system. The structure of a child's psychological readiness for school includes motivational, intellectual, personal, and emotional components.

Chapter 2, "An empirical study of the impact of parental education on the level of a child's psychological readiness for school" reveals that parents with such a type of attitude towards their child as cooperation have a sufficient level of psychological readiness for school. Whereas parents with high scores on the symbiosis and authoritarian hypersocialisation scales have children with an average level of psychological readiness for school. A low level of psychological readiness for schooling is manifested in parents with such a style of attitude towards the child as rejection and infantilisation. This suggests that the type of parental relationship tends to influence the psychological readiness for schooling of preschool children.

Recommendations for parents have been developed that address such components as the child's emotional stability, motivation to learn, communication skills, independence, and cognitive development.

In view of the above, the task of the master's research was fulfilled, the goal was achieved. The hypothesis about the impact of parental education on the level of a child's psychological readiness for school has been confirmed.

Key words: parental education, child's readiness for school, preschool child, psychological readiness for school, role of family, senior preschool age.

ЗМІСТ

ВСТУП…….....8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА РІВЕНЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ……..12
1.1. Роль батьківського виховання у процесі розвитку дитини дошкільного віку……..12
1.2. Помилки у батьківському вихованні та їх вплив на розвиток дитини дошкільного віку……..21
1.3. Психологічні особливості розвитку дитини дошкільного віку…….28
1.4. Психологічна готовність дитини старшого дошкільного віку до школи: сутність та зміст явища…35
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА РІВЕНЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ……..49
2.1. Методика та організація дослідження……..49
2.2. Результати вивчення впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи……57
2.3. Розробка рекомендацій батькам щодо формування психологічної готовності дитини до школи……75
ВИСНОВКИ……...83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….86
ДОДАТКИ……..…94

ВСТУП

Актуальність дослідження. Підготовка дитини до школи є одним із ключових етапів її розвитку, і важливу роль у цьому процесі відіграє батьківське виховання. В сучасному суспільстві актуальність дослідження цього впливу обумовлена кількома факторами. По-перше, батьківське виховання є базовою складовою формування особистості дитини. У сім'ї закладаються основи моральних цінностей, емоційного розвитку та соціальної адаптації, що впливають на готовність дитини до нових викликів шкільного життя. По-друге, психологічна готовність до школи включає такі компоненти, як когнітивна, емоційно-вольова та соціальна зрілість дитини. Саме батьки, через виховні підходи та стилі спілкування, можуть сприяти розвитку цих якостей. Недостатня увага до цих аспектів може призвести до труднощів адаптації дитини у шкільному середовищі, що негативно позначиться на її успішності та психологічному благополуччі.

Основною причиною неуспішності більшості учнів є їх «незрілість» – недостатня готовність до складного процесу навчання. Надзвичайно важливим є своєчасне виявлення такої незрілості, оскільки можливим є її подолання ще в дошкільному віці, що дозволить попередити виникнення багатьох проблем протягом освітнього процесу у школі.

Оскільки шлях розвитку кожної дитини дуже індивідуальний, то до шкільного віку діти приходять з абсолютно різним багажем досвіду – знаннями, уміннями, навичками, звичками. Зміни в сучасній системі освіти, зокрема впровадження компетентнісного підходу, потребують від дітей більшої самостійності, відповідальності та розвинених соціальних навичок. Виховання в сім'ї має важливий вплив на розвиток цих компетенцій, що визначає питання батьківської участі у підготовці до школи надзвичайно актуальним.

Психологічне здоров'я дітей залежить від багатьох факторів: соціально-економічних, екологічних, культурних, психологічних. Окрім того дитина як

найбільш чутлива частина соціуму піддається різноманітним негативним впливам.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про охорону дитинства», виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості. Тобто батьки повинні забезпечити умови для виховання дитини як повноцінної особистості, розвивати її інтереси, здібності, виховувати повагу до суспільства, сім'ї та інших людей. Виховання дитини як особистості також передбачає її всебічний розвиток, підтримку індивідуальних талантів, формування моральних якостей та самостійності.

Для маленької дитини сім'я – перший соціальний інститут, до якого вона потрапляє. Це цілий світ, в якому вона живе, діє, робить відкриття, вчиться любити, ненавидіти, радіти, співчувати. Дитина вступає у певні відносини з батьками, які у процесі виховання можуть чинити на неї як позитивний, так і негативний вплив. Внаслідок цього дитина росте доброзичливою, відкритою, товариською, або, навпаки, тривожною, емоційно стриманою, зкутою.

Дана тема набула актуальності і викликала підвищений інтерес таких українських науковців, як Р. П. Федоренко, О. Ю. Хартман, О. І. Федочрук – дослідження впливу батьківського виховання на готовність дитини до навчання у школі. З'ясуванню сутності та змісту явища «психологічна готовність дитини до школи» приділили увагу науковці І. В. Олійник, Т. В. Палько, І. М. Біла, Л. І. Кисорець, І. М. Новик, І. С. Хомич, а також практичні психологи закладів освіти: О. Л. Нагула, Н. С. Гончар, О. М. Івахова. Особливості розвитку дитини старшого дошкільного віку та її психологічний портрет розглядається у роботах І. І. Карабаєвої, Л. А. Терещенко, Т. О. Пироженко, Л. І. Соловйової, а також С. Л. Коробко та О. І. Коробко.

Тема взаємоз'язку батьківського виховання, виховання в сім'ї та рівня психологічної готовності дитини до навчання у школі, розглянута в даній дипломній роботі, за своєю актуальністю заслуговує уваги не тільки фахівців в галузях психології, педагогіки, а й, перш за все, батьків. Окрім того за свідченням завідувача лабораторії психології дошкільника Т. О. Пироженко,

наукова галузь дитячої психології переживає певну кризу досліджень у напрямку вивчення психологічної готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання у школі. Така думка обумовлена зниженням кількості публікацій з даної тематики. Виходячи з вищевказаного, обрану тему магістерського дослідження «Вплив батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи» вважаємо актуальною.

Об'єкт дослідження: психологічна готовність дитини до школи.

Предмет дослідження: вплив батьківського виховання на психологічну готовність дитини до школи.

Мета: виявити характер впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи.

Для досягнення мети дослідження було сформульовано завдання:

- вивчити психолого-педагогічну літературу з проблеми впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи;
- емпірично дослідити вплив батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи;
- проаналізувати вплив батьків на рівень психологічної готовності дітей до шкільного навчання, враховуючи особливості батьківського виховання;
- за результатами дослідження розробити рекомендації для батьків щодо їх виховного впливу на рівень психологічної готовності дитини до школи.

Гіпотеза: передбачається, що характер батьківського виховання впливає на рівень психологічної готовності дитини до школи.

Методи дослідження. У роботі застосовувались теоретичні методи (теоретико-порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми) та емпіричні (анкетування, тестування, проведення 10 субтестів з дітьми).

В якості діагностичного інструментарію були використані такі методики: методика діагностики батьківського ставлення – адаптація Р. П. Федоренко; анкета для дитини щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника; субтест «Навчальна мотивація» – адаптація С. М. Коробко,

О. І. Коробко; методика «Графічний диктант» – адаптація Г. О. Андрющенко; субтест «Виключення» – адаптація О. М. Івахової; субтест «Диктант»; субтест «Будиночок» – адаптація О. М. Івахової; субтест «Намисто»; субтест «Візерунок»; субтест «Будинок»; субтест «Сходинки» – адаптація Г. О. Андрющенко; субтест «Намалюй людину».

Наукова новизна та теоретична значущість роботи полягає саме у дослідженні впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи.

Практичне значення роботи визначається тим, що апробоване дослідження та його результати можуть бути використані шкільними психологами в якості допоміжного матеріалу, а також застосовуватись практичними психологами й працівниками соціально-психологічних служб в організації консультативної роботи з батьками дошкільників, корекційної роботи з дошкільниками, які мають низький рівень психологічної готовності до школи. Розроблені психолого-педагогічні рекомендації для батьків можуть бути корисними у дошкільній та шкільній практиці для таких фахівців, як соціальний педагог, вихователь, а також класний керівник, в організації психологічного супроводу особистісного розвитку дошкільників.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувались: теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень, використанням комплексу надійних і валідних психодіагностичних процедур, створенням адекватних умов діагностування, поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричних даних, застосуванням сучасних методів математичної статистики на базі пакету новітніх статистичних програм.

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел з 55 найменувань та 4 додатків. Загальний обсяг основного тексту 93 сторінки. Робота містить 4 таблиці та 3 рисунка.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА РІВЕНЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ

1.1. Роль батьківського виховання у процесі розвитку дитини дошкільного віку

Серед майбутніх батьків поширена думка, що гарними батьками можна стати, опанувавши спеціальну літературу або шляхом оволодіння особливими методами виховання. Безперечно, педагогічні і психологічні знання є необхідними, але одних лише знань замало. Чи можна назвати гарними тих батьків, які ніколи не сумніваються, завжди впевнені у власній правоті, завжди точно уявляють, що дитині потрібно і що їй можна, які утверджують, що в будь-який момент знають, як правильно вчинити, і можуть з абсолютною точністю передбачати не тільки поведінку власних дітей в різних ситуаціях, але і їх подальше життя?

А чи можна назвати гарними тих батьків, які перебувають в постійних тривожних сумнівах, губляться щоразу коли стикаються з чимось новим у поведінці дитини, не знають чи можна покарати, а якщо вдалися до покарання за провину, одразу вважають, що не мали рації? Все неочікуване у поведінці дитини викликає у них розгубленість, їм здається, що вони не є авторитетом для дитини, іноді сумніваються в тому чи люблять їх їхні діти, часто підозрюють дітей в тих або інших шкідливих звичках, турбуються про їхнє майбутнє, побоюються поганих прикладів, несприятливого впливу вулиці [37]. На нашу думку, і підвищена впевненість у доречності виховних методів, і зайва тривожність не сприяють успішному батьківству.

Під час оцінки будь-якої людської діяльності зазвичай орієнтуються на певну норму. У виховній діяльності, напевно, такої абсолютної норми не існує. Люди навчаються бути батьками так само як бути чоловіками і дружинами, як

осягають секрети майстерності і професіоналізму у будь-якій справі [52].

У батьківській праці, як і будь-якій іншій, можливі і помилки, і сумніви, і тимчасові невдачі, поразки, які змінюються успіхами і досягненнями. Виховання в сім'ї – це те ж життя, і поведінка батьків, і навіть їх почуття до дітей складні, мінливі й суперечливі. До того ж батьки не схожі одне на одного, як не схожі одне на одного діти. Відносини з дитиною, так само як і з кожною людиною, глибоко індивідуальні і неповторні [26]. Наприклад, якщо батьки у всьому впевнені, знають правильну відповідь на будь-яке запитання, то в такому випадку вони навряд чи зможуть виконати найголовніше батьківське завдання – виховати в дитині потребу до самостійного пізнання.

Виховна функція сім'ї – це здійснення соціалізації дитини і її виховання аж до досягнення нею соціальної зрілості. Під вихованням розуміється система цілеспрямованого впливу на особистість, з метою прищеплення їй певних моральних норм і зразків поведінки, а також певних морально-психологічних і фізичних якостей [9; 26]. Ми підтримуємо думку О. С. Бобирєвої та Є. С. Одошевської стосовно того, що виховання є тим інструментом, котрий здатен перетворити маленьку людину, як біологічну істоту, на особистість із багатим внутрішнім світом, моральними принципами та готовністю до самостійного дорослого життя.

Батьки є першим соціальним середовищем дитини. Сімейне виховання – це одна з найбільш древніх споконвічних форм соціалізації і виховання дітей, яка органічно об'єднує об'єктивний вплив культури, традицій, звичаїв, поглядів народу, сімейно-побутових умов і взаємодію батьків із дітьми, у процесі якої відбувається повноцінний розвиток і становлення їхньої особистості [26]. Постаті батьків грають найістотнішу роль в житті кожної людини.

М. Гулан та Н. Русин зауважили, що у кожній сім'ї є певна система виховання, і вона не завжди усвідомлена. Йдеться і про розуміння цілей виховання, і формулювання його завдань, і більш-менш цілеспрямоване застосування методів і прийомів виховання з урахуванням того, що можна, а що не можна допускати відносно дитини [7].

Стосунки між батьками та дітьми – це особливі стосунки, які відрізняються від інших емоційних зв'язків. Їх специфіка здебільшого визначається тим, що турбота батьків необхідна для підтримки самого життя дитини. А потреба у батьківській любові – справді життєво необхідна вимога маленької дитини. Любов кожної дитини до своїх батьків безмежна, безумовна, не має кордонів. Причому якщо в перші роки життя любов до батьків забезпечує власне життя і безпеку, то протягом дорослішання батьківська любов виконує функцію підтримки і безпеки внутрішнього, емоційного і психологічного світу людини. Батьківська любов – джерело і гарантія благополуччя людини, підтримка тілесного і душевного здоров'я [37; 49].

Саме тому першою і основною задачею батьків є створення у дитини впевненості в тому, що її люблять і про неї піклуються. Ніколи, ні за яких умов у дитини не повинно виникати сумнівів в батьківській любові. Найприродніша і найнеобхідніша зі всіх обов'язків батьків – це ставитися до дитини в будь-якому віці з любов'ю та повагою.

Необхідність формування у дитини впевненості в батьківській любові обумовлена певними обставинам. Трапляються випадки, коли діти з часом дорослішання відділяються від батьків. Відділяються психологічно, душевно, коли втрачаються емоційні зв'язки з найближчими людьми. Головна вимога до сімейного виховання – це вимога любові. Важливо розуміти, що необхідно не тільки любити дитину і керуватися любов'ю у своїх повсякденних турботах у догляді за нею, у своїх зусиллях у її вихованні, а також щоб дитина відчувала, розуміла, була впевнена, що її люблять, була наповнена цим відчуттям любові, які б труднощі і конфлікти не виникали у її відносинах з батьками або безпосередньо між батьками. Тільки за умови впевненості дитини в батьківській любові можливим є правильне формування психічного світогляду людини, лише на основі любові можна виховати етичну поведінку, лише любов здатна навчити любові [26].

Багато батьків вважають, що у жодному випадку не можна показувати дітям любов до них, вважаючи що, коли дитина добре знає, що її люблять, це приводить до егоїзму та розбещеності. Постає необхідність у категоричному руйнуванні подібних стереотипних уявлень серед батьків. Подібні особистісні риси виникають саме за недостатності любові, емоційного дефіциту, коли дитина позбавлена міцного фундаменту безумовної батьківської прихильності. Навіювання дитині відчуття, що її люблять і про неї піклуються, не залежить ні від часу, який приділяють їй батьки, ні від того, виховується вона вдома або з раннього віку знаходиться в дошкільному закладі освіти. Не пов'язано це і із забезпеченням матеріальних умов, кількістю вкладених матеріальних витрат, на яких часто фокусуються батьки. Крім того, не завжди демонстративна дбайливість батьків, численні заняття, до яких долучена за їх ініціативою дитина, сприяють досягненню найголовнішої виховної мети [7].

Постійний глибокий психологічний контакт з дитиною – це універсальна вимога до виховання, яка однаково може бути рекомендована всім батькам, контакт необхідний у вихованні кожної дитини будь-якого віку. Саме відчуття і переживання контакту з батьками дають дітям можливість відчути і усвідомити батьківську любов, прихильність і турботу [53].

Основа для збереження міцного контакту – щира зацікавленість в усьому, що відбувається в житті дитини, її дитячих, навіть маленьких і наївних проблем, бажання розуміти, спостерігати за всіма змінами, які відбуваються в її душі і свідомості. Природньо, що конкретні форми і прояви цього контакту варіюються залежно від віку і індивідуальності дитини [42].

Міцний емоційний контакт ніколи не може виникнути сам собою – його потрібно будувати навіть з немовлям. Коли мова йде про взаєморозуміння, емоційний контакт між батьками і дітьми, мається на увазі певний діалог, взаємодія дитини і дорослого одне з одним.

Вважаємо необхідним з'ясувати сутність виховуючого діалогу, як його будувати, які його психологічні характеристики. Головним у встановленні діалогу є спільне прагнення до єдиної мети, бачення ситуацій, об'єднаність у

процесі спільних дій. Важливо зауважити, що мова не йде про обов'язковий збіг поглядів і оцінок. Здебільшого точка зору дорослих і дітей різна, що є цілком природнім у зв'язку з відмінністю попереднього досвіду. Однак першочергове значення має сам факт спільного спрямування на шляху до вирішення проблем. Дитина завжди повинна розуміти якою метою керуються батьки у спілкуванні з нею. Дитина, навіть в найменшому віці, повинна бути не об'єктом виховних дій, а компаньйоном у спільному сімейному житті. Саме за умови активної участі дитини, розуміння нею мети і сімейних планів, на противагу звичному одноголосному вихованню виникає справжній діалог [50].

Найістотніша характеристика діалогічного виховуючого спілкування полягає у встановленні рівності позицій дитини і дорослого [37].

Досягти вищевказаного у повсякденному сімейному спілкуванні з дитиною доволі важко. Зазвичай стихійно виникаюча позиція дорослого – це позиція «над» дитиною. Дорослий володіє силою, досвідом, незалежністю, а дитина фізично слаба, недосвідчена, повністю залежна від дорослих. Всупереч таким розповсюдженим установкам і уявленням у суспільстві батькам необхідно постійно прагнути до встановлення рівності у стосунках з дитиною.

Рівність позицій означає визнання батьками активної ролі дитини в процесі її виховання. Людина не повинна бути об'єктом виховання, вона завжди – активний суб'єкт самовиховання. Батьки можуть впливати на душу своєї дитини лише настільки, наскільки їм вдається пробудити в ній прагнення до власних досягнень і самовдосконалення [50].

Вимога рівності позицій в діалозі заснована на тому незаперечному факті, що діти також здійснюють безперечну виховуючу дію і на самих батьків. Під впливом спілкування з власними дітьми, під час включення у різноманітні форми спілкування з ними, виконання спеціальних дій в процесі догляду за дитиною, батьки значною мірою змінюються у своїх індивідуальних якостях, їх внутрішній душевний світ помітно трансформується.

З цього приводу польський педагог-новатор початку XX століття, автор праць з теорії й практики виховання Я. Корчак, звертаючись до батьків, писав: «Наївна думка, що, наглядаючи, контролюючи, повчаючи, формуючи дітей, батько, зрілий, сформований, незмінний, не піддається виховному впливу середовища, оточення і дітей».

Рівність позицій зовсім не означає, що батькам потрібно зглянутися на дитину – їм навпаки варто піднятися до розуміння «тонких істин дитинства».

Рівність позицій в діалозі полягає в необхідності для батьків постійно вчитися бачити світ в його найрізноманітніших проявах очима своїх дітей [50].

Контакт з дитиною слід будувати, ґрунтуючись на постійному, невпинному бажанні пізнавати своєрідність її індивідуальності. Постійно тактовно вдивлятися в емоційний стан, внутрішній світ дитини, які відбуваються в ній зміни, особливо її душевний стан – все це створює основу для глибокого взаєморозуміння між дітьми і батьками в будь-якому віці [53].

Крім діалогу для навіювання дитині відчуття батьківської любові необхідно виконувати ще одне надзвичайно важливе правило. Психолого-педагогічною науковою мовою ця сторона спілкування між дітьми і батьками називається прийняттям дитини. Під прийняттям розуміється визнання права дитини на властиву їй індивідуальність, несхожість на інших, у тому числі несхожість на батьків. Приймати дитину – означає усвідомлювати неповторне існування саме цієї людини, зі всіма властивими їй якостями. Якомога частіше здійснювати прийняття дитини в повсякденному спілкуванні з нею. Перш за все, необхідно з особливою увагою ставитися до тих оцінок, які постійно виказують батьки в спілкуванні з дітьми. Слід категорично відмовитися від негативних оцінок особистості дитини і властивих їй якостей характеру. На жаль, для більшості батьків стали звичними негативно забарвлені вислови, які несуть у собі радше знецінення проявів індивідуальності дитини, аніж такі необхідні підтримку та схвалення [9].

Всім майбутнім і сучасним батькам слід дуже добре зрозуміти, що кожен такий вислів завдає серйозної шкоди контакту з дитиною, порушує впевненість у батьківській любові. Необхідно напрацювати для себе правило не оцінювати негативно саму дитину, а піддавати критиці тільки невірно здійснену дію або помилковий, необдуманий вчинок. Дитина повинна бути впевнена у батьківській любові незалежно від своїх сьогоднішніх успіхів і досягнень. Формула істинної батьківської любові, формула прийняття – любити дитину не за її успіхи і досягнення, а любити, тому що вона є і такою, яка вона є [37].

Разом з тим виховує дитину не тільки прийняття, похвала або осуд – виховання складається з багатьох інших форм взаємодії і народжується у спільному житті в сім'ї. Також йдеться про реалізацію любові, про створення правильного емоційного фундаменту, правильної основи контакту між батьками і дитиною. Окрім того, вимога прийняття дитини, любові до такої, яка є, базується на визнанні і вірі в розвиток, а значить, в постійне вдосконалення дитини, на розумінні нескінченності пізнання людини, навіть якщо вона зовсім ще мала. Умінню батьків спілкуватися без постійного засудження дитини допомагає віра у все те добре і сильне, що є в кожній дитині. Істинна любов допоможе батькам відмовитися від фіксації слабкості, недоліків і недосконалості, направить виховні зусилля на підкріплення всіх позитивних якостей особистості дитини, на підтримку сильних сторін душі, до боротьби із слабкостями і недосконалістю [22].

Контакт з дитиною на основі прийняття стає найбільш творчим процесом у спілкуванні з нею. На перший план виступає творча, натхненна і непередбачувана робота зі створення все нових і нових «портретів» своєї дитини. Це шлях все наповнений відкриттями.

Оцінку не особистості дитини, а її дій і вчинків важливо здійснювати, змінюючи її авторство. Дійсно, якщо назвати свою дитину недотепою, ледарем або бруднулею, недоречно чекати її щирої згоди, і це навряд примусить її змінити свою поведінку. У випадку обговорення того чи іншого вчинку за умови повного визнання особистості дитини і утвердження любові до неї,

набагато легше зробити так, аби сама дитина оцінила власну поведінку і зробила правильні висновки. Вона може помилитися і наступного разу піти більш легким шляхом, але рано чи пізно подібне спілкування дасть результати, а контакт з дитиною від цього ніяк не постраждає, а навпаки – радість від нового досягнення мети стане спільною радістю [54].

Контроль за негативними батьківськими оцінками дитини необхідний ще і тому, що часто підґрунтям батьківського засудження є незадоволеність власною поведінкою, дратівливість або втомленість, які виникли зовсім з інших причин. Основою негативної оцінки завжди є емоція засудження і гніву. Прийняття дає можливість осягання світу глибоко особистих переживань дітей. Печаль, а не гнів, співчуття, а не мстивість – такі емоції дійсно люблячих свою дитину, приймаючих батьків [9].

Зв’язок між батьками і дитиною вважається одним із найсильніших зв’язків між людьми. Чим більш складний живий організм, тим довше повинен він залишатися в тісній залежності від материнського організму. Без цього зв’язку неможливий розвиток, а дуже раннє його переривання постає у якості загрози для життя. Людина належить до найскладніших біологічних організмів, тому ніколи не стане повністю незалежною. Людина не може черпати життєві сили тільки з самої себе. Головною ознакою людського життя є потреба зближення з іншою людською істотою. Разом з тим зв’язок дитини з її батьками внутрішньо конфліктний. Якщо діти у процесі дорослішання все більше набувають бажання віддалення цього зв’язку, батьки натомість стараються якомога довше його утримати. Батьки хочуть уберегти молодь перед життєвими небезпеками, поділитися своїм досвідом, застерегти, а молодь прагне набути свого власного досвіду, навіть ціною втрат, бажає самостійно пізнати світ. Цей внутрішній конфлікт здатний породжувати безліч проблем, причому проблеми незалежності починають проявлятися досить рано, фактично з самого народження дитини. Дистанція у спілкуванні з дитиною проявляється вже у тій чи іншій реакції матері на плач немовляти. Також мова йде про перші самостійні кроки, перше «Я-сам!», вихід в більш широкий світ,

пов’язаний з початком відвідування дитячого садочку. Ледь не щодня у сімейному вихованні батьки повинні визначати межі дистанції [50].

Іншими словами, вирішення цього питання, тобто надання дитині певної міри самостійності, залежить головним чином від її віку та набуття нових навичок, здібностей і можливостей взаємодії з навколишнім світом у процесі розвитку. Разом з тим багато залежить і від особистості батьків, від стилю їх ставлення до дитини. Відомо, що сім’ї значно відрізняються між собою за ступенем свободи і самостійності дітей, які їм надаються. В одних сім’ях першокласник ходить в магазин, відводить в дитячий садок молодшого брата чи сестру, ходить до школи, їздить на позашкільні заняття. Натомість у іншій сім’ї дитина вже підліткового віку у подробицях звітує про дії, її не відпускають в поїздки з друзями, охороняючи її безпеку. Такий підліток навіть друзів обирає за схваленням і згодою сім’ї, всі його вчинки піддаються суворому контролю [26].

Дистанція, що встановлюється між батьками та дітьми пов’язана з більш загальними чинниками, що визначають процес виховання, перш за все з мотиваційними структурами особистості батьків. Відомо, що поведінка дорослої людини визначається достатньо великим і складним набором різноманітних збудників, що позначаються словом «мотив». У структурі особистості людини всі мотиви утворюють певну, індивідуальну для кожного систему. Одні мотиви стають визначальними, пануючими, значущими для людини, інші – набувають значення таких, що підпорядковуються. Іншими словами, будь-яка людська діяльність визначається тими мотивами, які її спонукають. Іноді діяльність керується декількома мотивами, іноді одна і та ж діяльність викликається різними або навіть такими мотивами, які є протилежними за психологічним змістом. Для правильної побудови виховання, батькам необхідно час від часу визначати для самих себе ті мотиви, яким підпорядковується їх власна виховна діяльність, визначати, що керує їх виховними умовами [7].

Дистанція, яка стала переважаючою у взаємостосунках з дитиною в сім'ї, безпосередньо залежить від того яке місце займає процес виховання у всій складній, неоднозначній, часом внутрішньо суперечливій системі різних мотивів поведінки дорослої людини. Тому варто усвідомити, яке місце в батьківській власній системі мотивів займе виховання дитини [26].

Таким чином, батьківська позиція характеризується певним стилем поведінки, що реалізується у взаємодії з дитиною. Її характерними особливостями є динамічність, ригідність, прогностичність. Динамічність – зміна батьківських позицій відповідно до вікової динаміки дітей і батьків, соціальної ситуації розвитку дитини [41]. Ригідність батьківської позиції – це незмінність і негнучкість у підходах до виховання дитини. Батьки, які дотримуються ригідної позиції, зазвичай наполягають на суворих правилах і вимогах, не враховуючи обставини, що змінюються або індивідуальні потреби дитини. Це може проявлятися у відсутності готовності до компромісів, труднощах у прийнятті нових підходів або небажанні адаптувати свою модель виховання відповідно до вікових, емоційних чи психологічних змін дитини. Прогностичність полягає в умінні батьків у методах виховання передбачати майбутні вікові зміни дитини протягом процесу її розвитку.

1.2. Помилки у батьківському вихованні та їх вплив на розвиток дитини дошкільного віку

Дошкільний вік виступає фундаментом розвитку базових компетентностей і навичок, необхідних людині протягом життя. Він передбачає взаємодоповнюючий розвиток емоційних, інтелектуальних, вольових якостей та процесів, досягнення відповідної до цього віку психофізіологічної та психологічної зрілості. Це надає дитині можливість опанувати нову соціальну ситуацію розвитку – перехід до систематичного шкільного навчання, оволодіння новою соціальною роллю учня та відповідними функціями та діями, які сприяють формуванню навчальної діяльності [32].

У людини як соціальної істоти є своєрідна притаманна їй форма орієнтування – спрямованість на саме емоційний відгук іншої людини. Потреба «орієнтирів» у емоційних проявах інших людей називається потребою у емоційному контакті. Йдеться про існування двостороннього контакту, в якому людина відчуває, що є об'єктом зацікавленості, що її власні відчуття перегукуються з іншими, тобто схвалені або, іншими словами, підкріплені [53].

Трапляється, що мета виховання дитини полягає саме у задоволенні потреби емоційного контакту. Дитина стає центром потреби, єдиним об'єктом її задоволення. Мова йде, наприклад, про батьків, які переживають труднощі у контактах з іншими людьми, одинокі матері, а також бабусі, які весь свій час приділяють дітям. Частіше за все при такому вихованні виникають значні проблеми. Батьки несвідомо борються за збереження об'єкта своєї потреби, перешкоджаючи прагненню дитини встановлення емоційних зв'язків за межами сімейного кола [26].

Значні проблеми також можуть виникати у спілкуванні з дитиною у випадку коли виховання стає єдиною діяльністю, що визначається потребою сенсу життя батьків і, відповідно, характеризує поведінку дорослої людини. Без задоволення цієї потреби людина не може нормально функціонувати, не може максимально мобілізувати всі свої здібності, навички тощо. Задоволення такої потреби пов'язане з обґрунтовуванням для самої людини значення свого буття – зрозумілого, практично прийнятного, такого, що заслуговує на власне схвалення, спрямування її дій. Очевидним здається, що не кожна людина завжди усвідомлює загальний сенс власних дій, життя. Разом з тим кожна прагне знайти сенс свого життя [37].

Задоволенням потреби сенсу життя може стати турбота про дитину. Мати, батько або бабуся можуть вважати, що сенс їхнього існування є догляд за дитиною. Вони не завжди можуть це усвідомлювати, вважаючи, що мета їхнього життя в іншому, проте щасливими вони відчувають себе тільки тоді, коли вони потрібні. Якщо дитина, зростаючи, йде від них, вони часто починають розуміти, що «життя втратило будь-який сенс». Яскравою

ілюстрацією такого прикладу є мама, яка не бажає втрачати положення «опікунки» та надто турбується про п’ятнадцятирічного хлопця навіть у питаннях самообслуговування, зав’язує йому шнурки на черевиках, оскільки «він це завжди погано робить», виконує за нього шкільні завдання, «щоб дитина не перевтомилася». В результаті вона переживає таке бажане відчуття власної необхідності. Шкода такої самопожертви для дитини є очевидною [26].

У деяких батьків виховання дитини підпорядковується так званій мотивації досягнення. Мета виховання полягає в тому, щоб досягти того, що не вдалося батькам через відсутність необхідних умов, або ж, тому що самі вони не були достатньо здібними і наполегливими. До прикладу, батько хотів стати лікарем, але йому це не вдалося – хай же дитина здійснить батьківську мрію. Мати мріяла грати на фортепіано, але умов для цього не було, і тепер дитині потрібно інтенсивно вчитися музиці.

Подібна батьківська поведінка не усвідомлена для самих батьків набуває елементів егоїзму: «Ми хочемо сформувати дитину подібною собі, адже вона продовження нашого життя...» [55].

Дитина позбавлена необхідної незалежності, спотворено сприйняття властивих їй задатків та сформованих особистісних якостей. У такому випадку не беруться до уваги можливості, інтереси, здібності дитини, які відрізняються від тих, що пов’язані із запрограмованою батьками метою. Дитина постає перед вибором. Вона може втиснути себе в рамки незвичних для неї батьківських ідеалів тільки заради того аби забезпечити любов і відчуття задоволеності батьків. За умови такого сценарію виховання дитина обирає не свій шлях, який не відповідає її особистості і здібностям. На противагу такому сценарію дитина також може діяти всупереч батьківським сподіванням та вимогам, що призводить до батьківського розчарування, через невиправдані надії і, як наслідок, виникають конфлікти між батьками та дітьми [50].

Організацію процесу виховання в сім’ї за певною системою можна вважати варіантом реалізації потреби досягнення.

Трапляються також випадки, коли мета виховання в сім'ї не пов'язана з дитиною і спрямовується не на неї саму, а радше на безпосередню реалізацію системи виховання, що визнається батьками. Зазвичай це дуже компетентні, ерудовані батьки, які приділяють своїм дітям і їхньому розвитку чимало часу і турбот. Познайомившись з певною виховною системою та з різних причин довірившись їй, батьки педантично й цілеспрямовано починають її неухильну реалізацію [30].

Нерідко формування подібної виховної мети виникає під впливом віянь моди у вихованні через, наприклад, інформацію у медіа. Деякі батьки слідують ідеям раннього інтелектуального навчання, або заклику: «Плавати, перш ніж ходити»; в інших сім'ях панує атмосфера суцільного всепрощення і вседозволеності [37].

Безсумнівно, у кожної з цих виховних систем є свої цінні знахідки, немало корисних і важливих. Однак важливо звернути увагу на те, що деякі батьки слідують тим чи іншим ідеям і методам виховання без достатньої критики. Батьків, що безумовно слідують ідеям обраної виховної системи, об'єднує одна загальна особливість – відносна неуважність до індивідуальності психічного стану своєї дитини [10].

Проблеми незалежності загострюються також за умов, коли процес виховання керується мотивом формування певної бажаної для батьків якості.

Під впливом минулого досвіду та загалом історії розвитку особистості людини у її свідомості можуть з'являтися так звані надцінні ідеї. Ними можуть бути уявлення про ту чи іншу особистісну якість як найціннішу, необхідну, що допомагає в житті. У даному випадку батьки будують процес виховання так, щоб дитина обов'язково була наділена цією «надцінною якістю». Наприклад, батьки впевнені в тому, що їх син або донька обов'язково мають бути добрими, ерудованими і сміливими [16].

У випадку коли виховні цінності батьків суперечать віковим особливостям розвитку дитини, або притаманним їй індивідуальним особливостям, питання незалежності постає особливо гостро.

Типовим і яскравим прикладом може бути ситуація, коли виховання будується за заздалегідь запрограмованим надцінним для батьків зразком, який сформувався під впливом певних підтримуваних суспільством стереотипів. До прикладу, поділ іграшок за гендерною ознакою – дівчинка грається ляльками, хлопчик – машинками. Підкреслений стиль одягу, скептичне, глузливе ставлення до тих чи інших ігор і навіть жартівливе, начебто ласкаве прізвисько. Все це може призвести до негативних наслідків в психічному розвитку дитини. Таким чином дитина може переживати перешкоди у правильній і своєчасній статевій ідентифікації – може бути спотворено усвідомлення себе. Крім того через навіювання дитині не властиві їй самій якості, батьки неначе переконують її в тому, що така, яка вона є, дитина не потрібна, підкреслюють своє неприйняття. Описаний стиль виховання, ставлення до дитини є найнебезпечнішим для психічного розвитку дитини [55].

Батьківські очікування відіграють значну роль у здатності дитини бути успішним учнем та адаптуватися до нових для неї умов. Високі очікування батьків, їх вплив на розвиток дитини вдома, гарні стосунки між ними і дитиною є найкращою основою її майбутнього успіху в шкільному навчанні. Позитивні очікування і віра батьків у свою дитину налаштовують майбутнього учня на таку ж позитивну віру в свої сили та в успіх [16].

Виховна система, що ґрунтується на загальноприйнятих моральних принципах, серед яких доброта, всепрощення, уникання заподіяння зла тощо, можуть означати для дитини постійні обмеження її активності. Вони супроводжують кожну її дію, стримуючи ініціативу і свободу самовираження.

Такий стиль виховання, заснований на надмірній м’якості та вседозволеності, може призводити до того, що дитина виростає нерішучою, з обмеженими навичками самостійності. Постійні обмеження її активності можуть створити внутрішню напругу, оскільки дитина не має змоги навчитися взаємодіяти з труднощами або правильно реагувати на виклики життя.

Як видно з наведених прикладів, надання дитині тієї чи іншої міри незалежності, більш коротка або довга дистанція, визначаються тими мотивами, які «осмислюють» виховання.

Якщо єдиним або основним мотивом виховання є потреба емоційного контакту або потреба досягнення, чи потреба сенсу життя, виховання здійснюється на укороченій дистанції і дитина обмежується у своїй самостійності. Під час реалізації певної системи виховання, коли його мотив ніби відсовується від дитини, дистанція може бути будь-якою – це визначається вже не стільки особистими установками батьків або особливостями дітей, а радше рекомендаціями обраної системи. Але проблема незалежності виразно проявляється і тут. Вона виглядає як проблема несвободи дитини у прояві властивих їй індивідуальних якостей. Подібно цьому регулююче виховання надцінних мотивів батьків обмежує свободу розвитку властивих дитині задатків, ускладнює розвиток, порушуючи її гармонію, а іноді і спотворюючи її хід [16].

Метою сімейного виховання є формування гармонійно розвиненої особистості, здатної успішно функціонувати в суспільстві та забезпечувати власне благополуччя, а також сприяти суспільному прогресу. Це процес, що передбачає передачу моральних, етичних, культурних і соціальних цінностей від батьків до дітей, а також розвиток інтелектуальних, емоційних і фізичних здібностей дитини [32].

Сімейне виховання є основоположною ланкою у формуванні соціальних норм та моделей поведінки, які визначають ставлення індивіда до себе, до оточуючих та до суспільства загалом. Однією з основних цілей є розвиток відповідальності, емпатії, моральної стійкості та самодисципліни. Також важливим є формування уміння адаптуватися до змін, вирішувати проблеми, ставити та досягати цілі, формуючи у такий спосіб критичне мислення та самостійність.

Сім’я як перший соціальний інститут здійснює виховний вплив на дитину через створення емоційно сприятливого середовища, підтримку та захист.

Успішне сімейне виховання сприяє розвитку морально здорової, соціально активної та відповідальної особистості, яка здатна реалізувати свій потенціал як у приватному, так і в суспільному житті.

Деякі автори намагалися дослідити, як пов'язані риси вдачі батьків з рисами вдачі дитини. На їхню думку, особливості характеру або поведінки батьків прямо проектуються на поведінку дитини – якщо мати проявляє схильність до туги, пригніченості, то і у її дітей будуть помітні такі ж риси. При більш пильному вивченні цього питання все виявилося значно складніше. Зв'язок особистості батьків і вихованих особливостей поведінки дитини є доволі значним – чимало залежить від типу нервової системи дитини, від умов життя її сім'ї. Так одна і та ж провідна риса особистості або вплив одного з батьків може викликати різні форми реакцій дитини, залежно від умов, у яких це відбувається. З часом це може сформувати у неї стійкі моделі поведінки. Наприклад, різка, запальна, деспотична мати може викликати в своїй дитині як аналогічні риси – грубість, нестриманість, так і прямо протилежні, а саме пригніченість, боязливість [51; 52].

Зв'язок виховання з іншими видами діяльності, підкорення виховання тим чи іншим мотивам, і, так само, місце виховання в цілісній особистості людини – все це надає вихованню батьків особливого, неповторного, індивідуального характеру.

З огляду на вищезазначене, доречно зауважити, що майбутнім батькам, які прагнуть свідомо виховувати свою дитину, а не діяти інтуїтивно, слід почати з самоаналізу – дослідження своїх власних рис характеру та особистісних особливостей [37].

Як підсумок, зазначимо, що батьки відіграють найважливішу роль в розвитку дитини і тим паче у психологічній готовності до шкільного навчання. Якщо батьки приймають дитину, приділяють їй достатньо уваги, поділяють її інтереси, є позитивним прикладом для наслідування, тоді дитина розвивається повноцінно завдяки тому, що вона знаходиться в адекватних умовах для розвитку. Якщо ж батьки не приймають дитину, її інтереси, захоплення, думки і

почуття дитини здаються дорослій людині несерйозними, і вона ігнорує їх, то дитина не бачить сенсу і не прагне до позитивних дій, які могли б сприяти кращій психологічній готовності до шкільного навчання.

1.3. Психологічні особливості розвитку дитини дошкільного віку

Для розуміння особливостей формування психологічної готовності дитини до навчання у школі важливо розглянути також загальну ситуацію розвитку дитини такого віку. У даному контексті варто звернути увагу на особливості фізичного розвитку, навчання, трудової діяльності, сенсорного, інтелектуального розвитку, а також психологічні особливості розвитку особистості дитини. Дошкільний вік – важливий етап у розвитку особистості дитини, коли формуються основні психологічні та фізичні особливості, що впливає на подальший розвиток. На цьому етапі діти проходять через інтенсивні зміни у своєму фізичному, емоційному, інтелектуальному та соціальному розвитку. Важливо розуміти, що кожна дитина розвивається в своєму темпі, проте існують певні спільні закономірності, що дозволяють педагогам і батькам краще сприяти та підтримувати цей процес. Дошкільний період охоплює вік від трьох до семи років, і саме в цей час відбувається активне становлення основних аспектів особистості.

По-перше, фізичний розвиток дитини на дошкільному етапі продовжує свій активний ріст, хоч і дещо уповільнюється порівняно з раннім дитинством. Це створює основу для розвитку самостійності, яка відіграє важливу роль у соціалізації дитини. Водночас значні зміни відбуваються в нервовій системі, особливо в діяльності головного мозку, що впливає на формування складних умовних рефлексів і розвиток другої сигнальної системи.

Соціальна ситуація розвитку в дошкільному віці також зазнає змін. У цьому віці дитина починає усвідомлювати своє місце в соціальних відносинах, взаємодіяти з однолітками та дорослими у нових ролях. Усе це сприяє формуванню внутрішнього світу дитини, усвідомлення свого «Я», своїх

можливостей і вчинків. Це час, коли взаємини з дорослими змінюються – дитина стає здатною самостійно виконувати доручення і брати участь у спільних діях, що поступово розвиває її соціальну компетентність [2].

Особливості соціальної ситуації розвитку дитини дошкільного віку виражаються в характерних для них видах діяльності, передусім у сюжетно-рольовій грі, яка створює сприятливі умови для доступного в цьому віці опанування зовнішнього світу.

Особлива роль належить трудовій діяльності. У дошкільному віці праця нерідко зливається з грою, проте вже з'являється розуміння обов'язковості певних завдань. Важливо підкреслити, що успішна організація трудової діяльності багато в чому залежить від підтримки та мотивації дорослих.

Навчальна діяльність також набуває важливого значення. Дитина засвоює нові знання та вміння в процесі гри, спілкування та спостережень. Навчальна діяльність – це спілкування з дорослими, які не тільки активізують, спрямовують, стимулюють дії, а й керують процесом їх формування. Серед таких дій можна назвати передусім цілеспрямоване сприйняття об'єктів, виділення їх характерних ознак, групування предметів, складання оповідань, перелік предметів, малювання, читання тощо.

Роль навчання в розумовому розвитку дитини зростає якщо відбувається набуття не окремих знань, а певної їх системи, та формування потрібних для їх засвоєння дій [44].

Сенсорний розвиток дитини дошкільного віку включає дві взаємопов'язані сторони – засвоєння уявлень про різноманітні властивості предметів, явищ і оволодіння новими діями, які дають змогу більш повно та диференційовано сприймати світ.

Ще в ранньому віці у дитини накопичилося певне коло уявлень про ті чи інші властивості предметів, і деякі з таких уявлень виконували роль зразків, з якими порівнювалися нові у процесі їх сприйняття. Тепер же починається перехід від предметних зразків, що базуються на узагальненні індивідуального досвіду дитини, до використання загальноприйнятих сенсорних еталонів, тобто

вироблених людством уявлень про основні різновиди властивостей і відношень (кольору, форми, розмірів предметів, їх розташування у просторі, висоти звуків, тривалості проміжків часу тощо) [47].

Поступове ознайомлення дітей з різними видами сенсорних еталонів та їх систематизація – одне з найважливіших завдань сенсорного виховання у дошкільному віці. Його основою має бути організація дорослими такої діяльності дітей, що забезпечить опануванням ними основних різновидів кожної властивості, що здійснюється передусім у процесі їх навчання малюванню, конструюванню, ліпленню тощо.

Поступово сприйняття формується у відносно самостійні дії, спрямовані на пізнання предметів та явищ навколишнього світу, виконання перших перцептивних завдань. Перцептивні дії, адекватні об'єкту, починають формуватися у дітей п'яти-шести років, їх характерною ознакою є розгорнутість, включення до свого складу великої кількості рухів рецепторних апаратів, що здійснюються рукою чи оком [5].

У тісному зв'язку з удосконаленням сприйняття розвивається і мислення дитини. Як уже зазначалося, наприкінці раннього дитинства на основі наочно-дійової форми мислення починає складатися наочно-образна форма. У дошкільному віці має місце її подальший розвиток. Мислення стає таким, що спирається на образи уяви і здійснюється за допомогою слів. Усе це є свідченням того, що мислення набуває певної самостійності, поступово відокремлюється від практичних дій, у які було вплетене раніше, стає розумовою дією, спрямованою на розв'язання пізнавального мисленнєвого завдання [34].

Зростає роль мовлення у функціонуванні мислення, бо саме воно допомагає дитині подумки, тобто «про себе» оперувати об'єктами, порівнювати їх, розкривати їхні властивості та співставляти, відображаючи цей процес та його результати у судженнях і міркуваннях. Мотивами такої діяльності є прагнення зрозуміти явища оточуючої дійсності, з'ясувати їхні зв'язки, причини виникнення тощо.

Діти чутливі до суперечностей у своїх судженнях, вони поступово навчаються узгоджувати їх, міркувати логічно. Необхідною умовою цього є достатня обізнаність про об’єкти, про які йдеться у їхніх міркуваннях [5].

Розвиток мислення дітей дошкільного віку значно прискорюється, якщо він відбувається не стихійно, а в умовах цілеспрямованого і правильно здійснюваного керування цим процесом з боку дорослих.

Розвиток мислення тісно пов’язаний із суттєвими позитивними зрушеннями у мовленні дітей дошкільного віку. Швидко зростає словниковий запас, досягаючи до семи років 3500-4000 слів. У словнику, окрім іменників та дієслів, значне місце посідають прикметники, займенники, числівники та службові слова, згідно з їх співставленням у мові, якою дитина оволодіває.

Дошкільники загалом опановують фонетичну будову рідної мови, навчаються вільно артикулювати окремі звуки та поєднувати їх у звукосполучення [34].

Протягом дошкільного віку діти досягають значних успіхів в оволодінні граматикою мови, структурою простих та складних речень. Відбувається подальша диференціація функцій мовлення.

До функції спілкування додається планування своєї діяльності та її регулювання за допомогою мовлення. Мовлення стає засобом планування, коли переходить з кінця дії на її початок, а засобом довільного регулювання – коли дитина навчається виконувати вимоги, сформульовані за допомогою мовлення [5].

В ході останнього процесу виникає внутрішнє мовлення, яке стає засобом формування й функціонування внутрішніх мисленнєвих дій. Поява внутрішнього мовлення є ознакою розвитку в дитини словесно-логічного мислення, що ґрунтується на практичній діяльності. Внутрішнє мовлення – наслідок інтеріоризації мовлення вголос і засіб перетворення зовнішніх практичних дій у внутрішні дії.

У дошкільників починає формуватися довільна увага. Вони вже можуть виділяти об’єкти відповідно до потреб своєї діяльності та спеціально

зосереджуватись на них. Мимовільна увага при цьому не зникає, а продовжує розвиватись, набуваючи більшої стійкості та обсягу.

Вже в дошкільному віці починає реально формуватись особистість дитини, причому цей процес тісно пов'язаний з розвитком емоційно-вольової сфери, із формуванням інтересів та мотивів поведінки, що, відповідно, детерміновано соціальним оточенням, передусім типовими для даного етапу розвитку взаєминами з дорослими [13].

Джерелом емоційних переживань дитини є її діяльність, спілкування з оточуючим світом. Опанування в дошкільному дитинстві нових, більш змістовних видів діяльності сприяє розвитку глибоких та стійких емоцій, пов'язаних не лише з найближчими, а й з перспективними цілями, не тільки з тими об'єктами, що дитина сприймає, а й тими, які уявляє.

Діяльність породжує передусім позитивні емоції – метою, сенсом, якого вона набуває для дитини, та безпосередньо процесом її виконання [5].

Зростає потреба дошкільника у товаристві ровесників, внаслідок чого інтенсивно розвиваються соціальні емоції (симпатії, антипатії, уподобання тощо). У процесі спілкування дитини з дорослими формуються її моральні почуття. Урізноманітнюються прояви почуття власної гідності: розвивається як самолюбство, так і почуття сорому, ніяковості [48; 25].

Важливе значення у формуванні моральних почуттів мають дитячі уявлення про позитивні еталони, що дозволяють передбачати емоційні наслідки власної поведінки, завчасно переживати задоволення від її схвалення як «хорошої» або ж невдоволення від її оцінки як «поганої». Таке емоційне передбачення грає вирішальну роль у формуванні моральної поведінки дитини дошкільного віку [35].

Дошкільник починає відособлюватися від дорослого, диференціюючи себе як самостійну людину. При цьому поведінка дитини зорієнтована на дорослого (його вчинки та стосунки з людьми) як зразок для наслідування.

Вирішальну роль у засвоєнні зразків поведінки відіграє оцінка, яку авторитетні для дитини люди дають іншим дорослим, дітям, героям казок та розповідей тощо [2].

Орієнтація поведінки дошкільника на дорослого зумовлює розвиток її довільності, оскільки тепер постійно зіштовхуються як мінімум два бажання: зробити щось щиро («як хочеться») чи діяти відповідно до вимог дорослого («за зразком»). З'являється новий тип поведінки, яку можна назвати особистісною.

Поступово розвивається певна ієрархія мотивів, їх співпідпорядкування. Діяльність дитини тепер зумовлюється не окремими спонуканнями, а ієрархічною системою мотивів, у якій основні та стійкі набувають провідної ролі, підпорядковуючи ситуативні прояви. Пов'язано це з вольовими зусиллями, потрібними для досягнення емоційно привабливої мети [44].

Що старші стають діти, то рідше у їх поведінці проявляються афективні дії, їм легше впоратися з виконанням необхідних для досягнення мети дій всупереч обставинам.

На розвиток вольових якостей позитивно впливає гра. Внаслідок відокремлення від дорослого, дитина дошкільного віку вступає у більш активні форми взаємин з однолітками, які реалізуються передусім у грі, де необхідно слідувати певним правилам, обов'язковим для всіх, виконувати заздалегідь визначені дії [5]. У спільній грі, виконуючи різноманітні завдання, діти порівнюють свої досягнення з досягненнями інших, оцінюють не лише наслідки своєї роботи, але й власні можливості, навчаються контролювати себе та ставити перед собою конкретні вимоги.

Ігрова діяльність надає сенсу вольовому зусиллю, робить його ефективнішим. На розвиток волі у цьому віці позитивно впливає продуктивна та трудова діяльність дитини.

Дитина дошкільного віку здійснює перші кроки у самопізнанні, розвитку самосвідомості. Об'єктами самопізнання є окремі частини тіла, дії, мовленнєві акти, вчинки, переживання та особистісні якості [34].

З процесом розвитку довільності психічних процесів постає можливим їх усвідомлення, що служить основою саморегуляції.

Самооцінка дитиною власних вчинків, умінь та інших якостей формується на основі оціночних суджень дорослих. З віком зростає об'єктивність дитячих самооцінок [50]. Характерною є схильність дитини до самоствердження спочатку в очах дорослих, потім – однолітків, а згодом – і у власних очах.

Отже, можемо говорити про психологічну готовність до шкільного навчання, як про готовність до життя в суспільстві, про надбання дитиною тих навичок, знань і умінь, які допоможуть їй у подальшому навчанні.

На думку І. В. Олійник, психологічна готовність до шкільного навчання – цілісне утворення, яке включає в себе достатньо високий рівень розвитку мотиваційної, інтелектуальної сфер і сфери довільності [27]. Іншими словами, це стійкий набір індивідуально-особистісних якостей дитини, які дадуть їй змогу виконувати навчальні завдання і прийняти соціальну роль школяра [1].

Відставання в розвитку однієї зі сфер них веде за собою відставання в розвитку інших. Успішне навчання у школі можливе лише за умови, що на момент вступу до неї дитина набула відповідного особистісного, інтелектуального та фізичного розвитку, який забезпечує її психологічну готовність до школи [27].

Психологічна готовність дитини до школи залежить від кількох важливих аспектів її розвитку. По-перше, інтелектуальний розвиток дитини, який охоплює мовленнєві навички, мислення та пам'ять, є основою для засвоєння нової інформації. По-друге, емоційна зрілість дозволяє дитині адаптуватися до шкільного середовища, справлятися зі стресовими ситуаціями та контролювати свої почуття. Соціальні навички також мають значення, оскільки взаємодія з іншими дітьми та вчителями сприяє формуванню комфортної навчальної атмосфери. Таким чином, усі ці фактори комплексно впливають на успішний перехід дитини до шкільного навчання. Тому до початку навчання в школі у старших дошкільників бажано сформувати: адекватну самооцінку; потребу в

спілкуванні з іншими; уміння приймати інтереси групи дітей; уміння налагоджувати взаємини з однолітками та дорослими [48].

1.4. Психологічна готовність дитини старшого дошкільного віку до школи: сутність та зміст явища

Найважливішим наслідком психічного розвитку дитини дошкільного віку є формування психологічної готовності до шкільного навчання. Іншими словами, її становлення свідчить про завершення періоду дошкільного дитинства. За результатами теоретичних досліджень О. О. Щербакової, природа шкільної адаптації обумовлена факторами різного порядку (психічного, соматичного й соціального характеру), але інтегративним прийнято вважати психологічну готовність дитини до шкільного навчання [53].

Важливою особливістю психічного розвитку старшого дошкільника є, по-перше, загострена чутливість до морально-психологічних норм і правил поведінки і, по-друге, готовність дитини до оволодіння цілями та способами систематичного навчання. Прихід до школи є перехідним моментом у житті дитини. Задля того аби цей процес був безболісним, а вимоги шкільного життя не викликали негативних емоцій, необхідно до цього готувати дітей ще у дошкільний період.

Часто батьки вважають основними показниками готовності до школи знайомство дитини з літерами, вміння читати, рахувати, знання віршів і пісень. Однак дослідження свідчать, що це мало впливає на успішність навчання. Відсутність цих умінь не потребує спеціальної індивідуальної роботи з дитиною, оскільки їх формування передбачається програмою та методикою навчання [2].

У своєму дослідженні ми підтримуємо думку Л. П. Залевської у тому, що велику роль у підготовці дитини до навчання у школі відіграють звичайно ж батьки. Тож головне їхнє завдання сформувати в дитини до початку навчання

адекватну самооцінку, потребу у спілкуванні з іншими, уміння налагоджувати взаємозв'язки з однолітками та дорослими, уміння приймати інтереси групи.

Насамперед батькам варто усвідомити, що дитина не одразу народжується школярем, кожна дитина має свій індивідуальний шлях розвитку. Успішне навчання в школі до снаги не кожній дитині, тому допомога батьків у розвитку здібностей власної дитини вважається надважливою [10].

За свідченням Т. О. Пірожeнко, сучасний соціокультурний простір значно підсилює актуальність проблеми соціальної адаптації дошкільника, психологічної готовності дитини до школи. Це виявляється, перш за все, в підвищенні вимог до сформованості вже у першокласника певних моделей соціальної поведінки, усвідомлення базової системи ціннісних орієнтацій, що вимагає сьогодні серйозного переосмислення задач виховання та соціалізації в період дошкільного дитинства [36]. Відповідно до цього постає необхідність у адаптації розуміння явища психологічної готовності старшого дошкільника до навчання у школі до сучасного виховання та навчання, які значно залежать від глобальних суспільних процесів.

У психологічному словнику поняття «готовність до шкільного навчання» розглядається як сукупність морфофізіологічних особливостей дитини старшого дошкільного віку, яка забезпечує успішний перехід до систематичного, організованого шкільного навчання [40]. Готовність до школи – це певний набір знань і вмінь, в якому повинні існувати всі інші елементи, хоча рівень їх розвитку може бути різний [28].

За даними теоретичного аналізу Л. Стасюк та Л. Добринюк, сутність поняття готовності дитини до школи полягає в цілісному особистісному розвитку кожної дитини, створенні середовища для повної соціальної та особистісної життєдіяльності дитини, її творчого розвитку, навчання, виховання, реалізації пізнавальних потреб протягом дошкільного дитинства та планового переходу до вищих освітніх ступенів. Під шкільною зрілістю, готовністю до шкільного навчання треба розуміти досягнення такого ступеня розвитку, коли дитина здатна брати участь у шкільному навчанні [45].

Разом з тим за Т. О. Піроженко вказує, що в якості компонентів шкільної зрілості вчені виділяли інтелектуальну, емоційну і соціальну. Під інтелектуальною зрілістю розуміли диференційоване сприймання; концентрацію уваги; аналітичне мислення як здатність усвідомлювати основні зв'язки між явищами; можливість логічного запам'ятовування; можливість відтворювати зразок; розвиток тонких рухів руки і сенсомоторна координація. Емоційна зрілість розуміється як зменшення імпульсивних реакцій і можливість тривалий час виконувати не дуже привабливе завдання. До соціальної зрілості належить потреба дитини у спілкуванні з однолітками і вміння підпорядковувати свою поведінку законам дитячих груп, а також виконувати роль учня протягом навчання. На основі виокремлених параметрів створені тести визначення шкільної зрілості [32].

Психологічна готовність, за даними Г. О. Андрющенко, – це стійкий набір індивідуально-особистісних якостей дитини, які дадуть їй змогу виконувати навчальні завдання і прийняти соціальну роль школяра [1].

На думку Н. В. Волинець, психологічна готовність дитини до навчання у школі є важливим чинником для адаптації дитини в шкільних умовах, для її подальшої ефективної навчальної діяльності. Психологічна готовність дитини до шкільного навчання – це ознака психічного розвитку особистості в період дошкільного дитинства. Психологічна готовність включає формування готовності у дитини нової соціальної позиції. Дитина повинна усвідомлювати, що вона стала учнем, що має певні обов'язки і права. Ця готовність виражається ще й у тому, як дитина ставиться до себе, школи, вчителів, навчальної діяльності. Якщо дитина психологічно готова до школи її не будуть приваблювати тільки атрибути шкільного життя (підручники, олівці, зошити тощо). Її приваблюватиме можливість отримувати знання. Майбутньому учню необхідно свідомо керувати своєю поведінкою, пізнавальною діяльністю [6].

І. М. Біла, Л. Стасюк та Л. Добринюк у системі якостей, з яких складається готовність до школи, виділяють мотиваційні, розумові та емоційно-вольові компоненти готовності до шкільного навчання [4; 45].

Більшість дітей наприкінці дошкільного віку прагне стати школярами, пов’язуючи це бажання передусім із зовнішніми ознаками зміни свого соціального статусу (портфель, форма, власне робоче місце, нові взаємини з людьми тощо) [6].

Однак справжня мотиваційна готовність зумовлюється пізнавальною спрямованістю дошкільника, яка розвивається на основі притаманної дітям допитливості, набуваючи характерних рис перших пізнавальних інтересів (бажання опанувати грамоту, читання та ін.) [39].

Якщо ж пізнавальна активність не сформована, дитину приваблюють різноманітні другорядні мотиви, пов’язані зі сприйняттям школи як місця для розваг, і дитина виявляється неспроможною взяти на себе обов’язки учня [43].

Навчання у сучасній школі вимагає також розумової готовності. Діти приходять до школи з досить широким колом знань і умінь, а головне – із розвинутим сприйняттям і мисленням (вони вже мають опанувати операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації, групування тощо), які дозволяють систематично спостерігати за предметами та явищами, виділяти в них істотні особливості, міркувати й робити висновки.

Крім того, діти повинні володіти початковими навчальними вміннями (концентрація уваги не на результаті, а на процесі виконання навчальних завдань, самоконтроль, самооцінка тощо).

Велику роль відіграє і емоційно-вольова готовність, зокрема, вміння дошкільника довільно керувати своєю поведінкою, пізнавальною активністю, спрямовувати її на розв’язання навчальних завдань тощо. Навчання в школі має бути для дитини джерелом позитивних емоцій, що допоможе знайти своє місце серед однолітків, підтримає впевненість у собі, у своїх силах. Важливо, щоб ці позитивні емоції були пов’язані із навчальною діяльністю, її процесом та першими результатами [19].

Особливо часто неготовність до школи виявляється у недостатній сформованості окремих компонентів її психологічної складової. Усе це вимагає певної корекційної роботи педагогів. Зокрема це стосується дітей шестирічного

віку. Залишаючись за шестирічним рівнем психічного розвитку дошкільника, багато хто з цих дітей вступає до школи і включається у навчальну діяльність.

У таких дітей зберігаються притаманні дошкільному віку особливості мислення: домінує мимовільна пам’ять, внаслідок чого запам’ятовується не те, що передбачено освітньою програмо, а та інформація, яка є цікавою дитині; специфіка уваги дозволяє продуктивно виконувати певну роботу лише протягом 10-15 хвилин; переважає прагнення вивчати нове передусім у наочно-образному та наочно-дійовому аспектах тощо.

Однак важливою особливістю психічного розвитку старшого дошкільника є гостра чутливість (сензитивність) як до засвоєння морально-психологічних норм і правил поведінки, так і до оволодіння цілями й способами систематичного навчання [3].

Пізнавальні мотиви в цьому віці ситуативні та нестійкі: під час навчальних занять вони з’являються й підтримуються лише завдяки зусиллям педагогів. Оцінка навчальної роботи сприймається як оцінка особистості, тому негативні оцінки спричиняють тривожність, стан дискомфорту, апатії.

Поведінка ще нестійка, залежить від емоційного стану дитини, що істотно ускладнює взаємини з однолітками та вчителем. Мета досягається набагато успішніше за ігрової мотивації та оцінки поведінки однолітками (у випадку командної гри). Формування волі істотно пов’язане з вихованням мотиву досягнення мети [21].

Усе це потрібно враховувати під час організації навчального процесу дітей шестирічного віку, незалежно від того, де він здійснюється – у групах закладів дошкільної освіти чи в перших класах шкіл. Навчальні заняття із шестирічними дітьми вимагають ігрових методів, «дошкільного» режиму тощо, а жорсткі умови формалізованої системи шкільного навчання є недопустимими.

Оскільки психологічна готовність старшого дошкільника до навчання у школі є певною складною системою доречним є визначити її складові. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з теми дозволяє вказувати на такі компоненти психологічної готовності [4; 48]:

– мотиваційний;

– інтелектуальний;

– особистісний;

– емоційно-вольовий;

– узагальнення переживань.

Мотиваційний компонент відображає бажання чи небажання дитини навчатися. Він є важливим оскільки, від нього залежить входження дитини в нову для неї діяльність, яка відрізняється від ігрової своєї обов'язковістю, розумовим напруженням, необхідністю подолання труднощів тощо.

Розрізняють внутрішні, або пізнавальні, мотиви учіння, що характеризуються потребою в інтелектуальній активності, пізнавальним інтересом; і зовнішні або соціальні, котрі виявляються в бажанні займатися суспільно значущою діяльністю, у ставленні до вчителя як до представника суспільства, авторитет якого є бездоганним.

Внутрішні та зовнішні мотиви учіння складають внутрішню позицію школяра, яка є одним із основних показників психологічної готовності до навчання у школі [20].

Про наявність внутрішньої позиції учня можна говорити, якщо дитина:

- позитивно ставиться до вступу до школи та до перебування в ній, навіть в умовах необов'язкового відвідування школи прагне до занять специфічно шкільного змісту;

- проявляє особливий інтерес до нового, власне шкільного змісту занять, віддає перевагу урокам читання та математики, а не заняттям дошкільного типу (малювання, музичне мистецтво, фізкультура), має належне уявлення про підготовку до школи;

- відмовляється від характерної для дошкільного дитинства організації діяльності та поведінки (віддає перевагу колективним класним заняттям, а не індивідуальному навчанню вдома); позитивно ставиться до загальноприйнятих норм поведінки (дисципліни); віддає перевагу традиційному для навчальних закладів способу виявлення рівня її досягнень (оцінка) перед іншими видами

заохочення, характерними для безпосередньо-особистісних відносин (солодощі, подарунки); визнає авторитет учителя [15; 6].

При вивченні мотиваційної готовності до навчання необхідно насамперед діагностувати внутрішні мотиви (наприклад, шляхом бесіди). Корекційна робота в перші тижні навчання дитини у школі має бути спрямована на формування внутрішніх мотивів учіння. У даному контексті рекомендовано групову форму роботи з використанням ігрових методів [39].

Інтелектуальний компонент готовності дитини до школи включає:

- обізнаність, яка характеризується обсягом знань про навколишній світ: живу й неживу природу, деякі соціальні явища тощо;

- рівень розвитку пізнавальної сфери, що визначається диференційованістю (перцептивною зрілістю), довільною концентрацією уваги, аналітичним мисленням (здатність розуміти суттєві ознаки і зв'язки між явищами), раціональним підходом до дійсності (відносне послаблення значення уяви), логічним запам'ятовуванням;

- деякі вміння й навички звукового аналізу слів, підготовку руки до письма (певний розвиток тонкої моторики руки і зорово-рухової координації) [46].

Під час діагностики інтелектуальної готовності необхідно насамперед враховувати:

- чи є в дитини фонд дієвих знань, тобто той обсяг, який буде використаний у пізнавальному процесі;

- чи сформувалось у дошкільника одне з основних новоутворень в інтелектуальній сфері – децентроване мислення, що характеризується здатністю утримувати «подвійну позицію» – як свою, так і партнера, судити з погляду іншого. Це дає змогу виконувати непрямі задачі, знаходити загальні способи вирішення задач. На основі децентрованого мислення розвиваються теоретичне виховання до знань, уміння співпереживати (емпатія) [34].

Здійснюючи корекційну роботу з інтелектуально непідготовленими дітьми, необхідно використовувати ігри, які розширюють світогляд та

словниковий запас дитини, тренують увагу, пам’ять, фонематичний слух, моторику та логічні ігри.

Особистісний компонент готовності складається з цілого ряду показників: дитина повинна чітко усвідомлювати свою внутрішню позицію, статеву належність, мати навички самообслуговування, вміти підкоряти себе обставинам, поступатися, якщо це необхідно, своїми бажаннями. Аби влитися у класний колектив, знайти в ньому своє місце, включитися в загальну діяльність, дитина має володіти собою, зважати на думку інших дітей, поважати цю думку, бути морально зрілою (знати норми поведінки, позитивно ставитися до цих норм, усвідомлено їх реалізовувати у контактах з оточуючими). Особистісна готовність виявляється в умінні спілкуватися з учителем, учнями, у сформованості внутрішніх етичних норм та критичної самооцінки як новоутворень в особистісній сфері, контекстності спілкування як здатності бачити позицію партнера, подвійний зміст запитань [25; 46].

Під час проведення психокорекційної роботи необхідно вчити дітей розуміти почуття, емоції, дії інших, формувати в них емпатію. Рекомендується використати також комплекс занять із психогімнастики.

Емоційний компонент готовності дитини до навчання проявляється в тому, що вона іде до школи з задоволенням, радістю, довірою. Ці переживання роблять її відкритою до контактів з учителем, однолітками, підтримують впевненість у собі, прагнення знайти своє місце серед однокласників. Важливим елементом емоційної готовності є переживання, пов’язані безпосередньо з навчальною діяльністю та її першими результатами [14; 49].

Вольовий компонент готовності виявляється в умінні керувати своєю поведінкою, у певному рівні розвитку довільності пізнавальних процесів. Навчання в школі вимагає довільного сприйняття, тобто вміння не тільки слухати, але й чути вчителя, товаришів; довільного запам’ятовування й відтворення, вміння довільно виконувати дії, робити не тільки те, що цікаво, а й те, що передбачено освітнім процесом, доводити почату справу до кінця.

Узагальнення переживань як центральне психологічне утворення дошкільного віку проявляється у втраті безпосередньої поведінки, в узагальненому сприйнятті дійсності, у довільності поведінки. Втрата безпосередності у спілкуванні, набуття довільності як здатності підкорювати свою поведінку певним правилам і вимогам виступає суттєвим компонентом психологічної готовності до шкільного навчання.

При проведенні психокорекційної роботи у розрізі вольового компоненту психологічної готовності необхідно вчити дитину формувати цілі, засоби їх досягнення, бачити кінцевий результат своїх дій, вчинків, брати на себе відповідальність.

Основними факторами психологічної готовності дитини до школи є рівень розвитку її пізнавальних процесів. Так, наприклад, пам’ять дошкільнят розвивається перш за все у напрямку посилення її довільності, зростання можливостей свідомого управління нею та збільшення обсягу смислової, словесно-логічної пам’яті.

Наочно зростає довільне запам’ятовування і довільне відтворення матеріалу. При цьому діти використовують найпростіші способи довільного запам’ятовування і відтворення (переказування). Їм важко переказувати з використанням готового плану, групувати матеріал за змістом.

Поряд з розвитком довільної пам’яті розвивається і мимовільне запам’ятовування, набуваючи нових якісних особливостей [34].

У дошкільному та молодшому шкільному віці зростає продуктивність, міцність і точність запам’ятовування навчального матеріалу. Під впливом навчання формується логічна пам’ять. При цьому саме від вчителя залежить її ефективність. Єдиний правильний шлях – спочатку забезпечити розуміння (аналіз, порівняння) навчального матеріалу, а вже потім – заучування [5].

Розпочинаючи навчання в школі, діти вже спроможні довільно запам’ятовувати. Однак ця спроможність у них ще слабо розвинута. Молодший шкільний вік характеризується значними якісними змінами, що розвиваються в пам’яті. Формується логічна пам’ять. Дослівність запам’ятовування

зумовлюється не віковими особливостями, а рядом факторів їх життєвого досвіду. Не вміючи ще диференціювати завдання, молодші школярі виробляють у себе настанову на дослівне запам’ятовування й відтворення. При правильному педагогічному керівництві учні усвідомлено запам’ятовують доступний для них матеріал. Просте дослівне запам’ятовування має і позитивне значення. Воно є важливим засобом нагромадження словникового запасу і культури дитячого мовлення, розвитку довільної пам’яті, розвивається самоконтроль, уміння помічати помилки [34].

У дошкільному та молодшому шкільному віці значно підвищується здатність заучувати і відтворювати. Зростає продуктивність запам’ятовувати навчальний матеріал. Ефективність словесного запам’ятовування зростає за рахунок оволодіння учнями досконалішими мнемічними прийомами. Порівняно менше зростає в цьому віці продуктивність запам’ятовування конкретних предметів та їх зображень. У дошкільнят інтенсивно розвивається точність запам’ятовування тексту.

З віком у дошкільнят підвищується точність, впізнавання запам’ятовуваних об’єктів. Розвиток пам’яті дошкільнят полягає в зміні співставлення мимовільного та довільного запам’ятовування, образної та сюжетної-логічної пам’яті.

У дошкільному та молодшому шкільному віці відбуваються інтенсивний розвиток довільної пам’яті, довільного запам’ятовування й відтворення. Але без спеціального керівництва розвитку пам’яті молодші школярі використовують тільки найпростіші способи довільного запам’ятовування і відтворення. Для розвитку логічної пам’яті важливою є настанова вчитися зрозуміти (проаналізувати, порівняти, співвіднести, згрупувати) навчальний матеріал, а потім завчити його [34].

Якщо дошкільнят та молодших учнів не навчити порівнювати, знаходити подібне і відмінне в начальному матеріалі, то неминучі помилки в запам’ятовуванні, пов’язані із змішуванням подібного. Чітке усвідомлення подібного і відмінного – необхідна умова міцного запам’ятовування матеріалу

молодшими школярами. Важливою умовою для такого запам’ятовування є також оволодіння прийомами співвіднесення, який полягає в пов’язуванні майбутніх знань з раніше набутими.

Довільне запам’ятовування буває найбільш продуктивним тоді, коли запам’ятовуваний матеріал стає змістом їх активної діяльності, хоч ця діяльність немає спеціального мнемічного спрямування [36].

У зв’язку з подальшим розвитком мислення мимовільне запам’ятовування набуває дедалі більшої систематичності і вищої продуктивності. Спираючись на можливості мимовільної пам’яті і створюючи необхідні умови для її функціонування, можна забезпечити набуття молодшими учнями досить великих за обсягом і складних за змістом знань.

Особливості уяви та її розвиток у дошкільнят. У дошкільному та молодшому шкільному віці у дітей багата, яскрава, бурхлива відтворююча уява. Діти легко уявляють казкові країни, казкових героїв тощо.

Особлива увага приділяється формуванню та розвитку творчої уяви. На основі власного життєвого досвіду у дітей з’являються нові образи і діти переходять на вищий щабель – від простого довільного комбінування переходять до логічно обґрунтованої побудови нових образів. Вчитель для цього використовує творчі завдання: придумати кінець казки чи оповідання, уявити місто через 100 років, описати життя на іншій планеті, описати картину чи героя тощо [34].

Під впливом навчання відбувається перехід від пізнання зовнішньої сторони подій до пізнання їх сутності. Мислення дошкільнят починає відображати істотні властивості та ознаки предметів та подій, що дає можливість робити перші узагальнення, висновки, проводити перші аналогії, будувати елементи умовиводів. На цій основі починають формуватися перші наукові поняття.

В цей період здійснюється перехід від наочно-образного, конкретного мислення, притаманного дошкільнятам, до понятійного, науково-теоретичного мислення. Молодші школярі вчаться визначати відомі їм поняття, виділяючи

загальні та конкретні ознаки об’єктів, розв’язувати дедалі складніші пізнавальні та практичні задачі, виражаючи результати в судженнях, поняттях, міркуваннях, умовиводах [47].

Щодо особливостей процесів аналізу (виділення елементів в цілому) та синтезу (об’єднання елементів в одне ціле). Діти поступово переходять від елементарного аналізу, коли до уваги береться лише якась частина предмету, до комплексного, прагнучи при цьому розглянути усі частини та властивості предмету, що пізнається. Проте на цей час вони ще не вміють встановлювати взаємозв’язків між ними. Об’єктом аналізу виступають предмети, явища, процеси, вчинки людей, мовленнєві явища [34].

У дошкільнят поступово аналіз пов’язується із синтезом, хоча останній ще довго залишатиметься важкодоступним мисленнєвим процесом. Операції аналізу та синтезу поєднуються у порівнянні об’єктів, розвиток якого значною мірою залежить від того, як часто вчитель дає завдання учням на порівняння різних об’єктів, зіставлення, виокремлення подібних і відмінних ознак.

Під впливом вимог навчальної діяльності поступово вдосконалюються і способи узагальнення. Вчитель повинен проводити спеціальну роботу, спрямовану на формування у дітей умінь групувати, класифікувати об’єкти, узагальнювати засвоєні знання і використовувати результати цих узагальнень в нових пізнавальних і практичних ситуаціях [47].

Таким чином, на підставі теоретичного аналізу наукових джерел, можна констатувати, що основною причиною неуспішності більшості учнів є свого роду їх «незрілість», недостатня готовність до складного процесу навчання. Ми можемо сказати, що психологічна готовність до шкільного навчання – це готовність до життя в суспільстві, до опанування та надбання дитиною тих навичок, знань і умінь, які допоможуть їй у подальшому навчанні.

Батьки грають найважливішу роль в розвитку дитини і тим паче у психологічній готовності до шкільного навчання. Якщо батьки приймають дитину, приділяють їй достатньо уваги, поділяють її інтереси, є позитивним прикладом для наслідування, тоді дитина розвивається повноцінно завдяки

тому, що вона знаходиться в адекватних, сприятливих умовах для розвитку. Якщо ж батьки не приймають дитину, її інтереси, захоплення, думки і почуття дитини здаються дорослій людині несерйозними, і вона ігнорує їх, то дитина не бачить сенсу і прагнення до позитивних дій, які могли б сприяти більш сприятливій психологічній готовності до шкільного навчання.

Виховний процес у сім'ї – це, перш за все, безперервне спілкування. Від того, як це спілкування будується і розвивається, залежить психологічний клімат у родині, формування особистості дитини, її інтереси та моральні цінності. Емоційно позитивне ставлення батьків створює сприятливе середовище, в якому дитина легко освоює нові навички та предмети. У процесі спілкування з батьками малюк опановує мову, мислення, дії з предметами, засвоює основи людського досвіду, правила взаємодії, а також властивості, прагнення й ідеали, властиві людям.

Теоретичний аналіз проблеми впливу батьківського виховання на психологічну готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання у школі дозволяє зафіксувати наступне:

- сім'я – перший соціальний інститут, до якого потрапляє дитина, і, відповідно, завданням батьків є створення найсприятливіших умов для соціалізації дитини, набуття нею позитивного досвіду спілкування, забезпечення міцних емоційних зв'язків, а також такого важливого явища, як впевненість дитини у собі, власних силах шляхом підтримки її інтересів, захоплень тощо;

- для підтримки позитивного спілкування в родині батькам варто розуміти, що дитина не є об'єктом виховання, а активний суб'єкт виховного процесу;

- такі особливості мотивів виховання дитини, як слідування надцінним ідеям, або бачення виховання як сенсу життя батьків, або також зосередження на матеріальному благополуччі сім'ї замість виховного процесу можуть призвести до негативних результатів виховання дитини;

- у вихованні дитини надважливо орієнтуватись на її індивідуальність;

- старший дошкільний вік – важливий етап у розвитку особистості дитини та характеризується, наприклад, усвідомленням дитиною себе у соціальних відносинах – серед однолітків та старших людей;

- психологічна готовність дитини до школи є інтегративним утворенням, стійкою системою індивідуально-особистісних якостей дитини, які забезпечують усвідомлення нею соціальної ролі школяра.

РОЗДІЛ 2.
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА РІВЕНЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ

2.1. Методика та організація дослідження

Метою емпіричного дослідження визначено виявити характер впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи.

У дослідженні взяли участь 20 дітей старшого дошкільного віку – вихованці центру дитячого розвитку «Ангелятко» (місто Запоріжжя) та їхні батьки (20 осіб).

Для проведення дослідження було підібрано наступні інструменти: методика діагностики батьківського ставлення – адаптація Р. П. Федоренко [18]; анкета для дитини щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника; субтест «Навчальна мотивація» – адаптація С. М. Коробко, О. І. Коробко [17]; методика «Графічний диктант» – адаптація Г. О. Андрющенко [1]; субтест «Виключення» – адаптація О. М. Івахової [11]; субтест «Диктант» [8]; субтест «Будиночок» – адаптація О. М. Івахової [11]; субтест «Намисто» [18]; субтест «Візерунок» [8]; субтест «Будинок» [18]; субтест «Сходинки» – адаптація Г. О. Андрющенко [1]; субтест «Намалюй людину».

Етапи проведення дослідження:

1. Методика діагностики батьківського ставлення. Тест-опитувальник батьківського ставлення – це психодіагностичний інструмент, орієнтований на виявлення батьківського виховання в осіб, що звертаються за психологічною допомогою з питань виховання дітей і спілкування з ними. Батьківське ставлення розуміється як система різноманітних почуттів по відношенню до дитини, поведінкових стереотипів, що притаманні спілкуванню з нею,

особливостей сприйняття і розуміння характеру й особистості дитини, її вчинків.

Батьківське ставлення розуміється як система різноманітних почуттів і вчинків дорослих людей відносно дітей. З психологічної точки зору батьківське виховання – це педагогічна соціальна установка по відношенню до дітей, що включає в себе раціональний, емоційний і поведінковий компоненти. Всі вони в тій чи іншій мірі оцінюються за допомогою опитувальника, що складає основу даної методики.

61 питання опитувальника становить п’ять наступних шкал, що виражають собою ті чи інші аспекти батьківського ставлення:

1. Прийняття-відторгнення дитини. Ця шкала виражає собою загальне емоційно позитивне (прийняття) або емоційно негативне (відторгнення) виховання до дитини.

2. Кооперація. Ця шкала висловлює прагнення дорослих до співпраці з дитиною, прояв з їх боку щирої зацікавленості і участі у її справах.

3. Симбіоз. Питання цієї шкали орієнтовані на те, щоб з’ясувати, чи прагне дорослий до єднання з дитиною або, навпаки, намагається зберегти між дитиною і собою психологічну дистанцію. Це – своєрідна контактність дитини і дорослої людини.

4. Контроль. Дана шкала характеризує те як дорослі контролюють поведінку дитини, наскільки вони демократичні або авторитарні у відносинах з нею.

5. Ставлення до невдач дитини. Ця шкала показує як дорослі відносяться до здібностей дитини, до її переваг і недоліків, успіхів і невдач.

2. Метою анкети для дитини є визначення загального розвитку майбутнього першокласника (Додаток А).

3. Субтест «Навчальна мотивація» у адаптації С. М. Коробко, О. І. Коробко має на меті визначити мотиваційну готовність дитини до навчання у школі та мотиви, якими вона керується. Обладнанням є 6 карток зі схематичним зображенням фігур. Рисунки для виконання завдання, інструкція,

а також інтерпретація результатів у Додатку Б.

Методика дозволяє виявити такі мотиви навчальної діяльності дитини: зовнішній, навчальний, ігровий, позиційний, соціальний, а також мотив одержання балу.

4. Методика «Графічний диктант».

Мета: визначення рівня розвитку здатності довільно керувати своїми діями за покроковою інструкцією дорослого, самостійності дій.

Обладнання. Бланк тестування – аркуш у клітинку.

Інструкція у Додатку Б.

Інтерпретація результату. Тренувальний візерунок не оцінюється. За методикою «Графічний диктант» у адаптації Г. О. Андрющенко можливим є визначити рівень розвитку здатності дитини довільно керувати своїми діями за покроковою інструкціє дорослості, а також самостійності дій – низький, середній, достатній та високий рівень.

Низький рівень. Слухає неуважно, відволікається, припускається помилок у всіх серіях, не може продовжити візерунок самостійно, жоден із двох візерунків не відповідає тому, що було продиктовано.

Середній рівень. Слухає, але іноді відволікається, допущено 1-2 помилки під час диктування, може самостійно продовжити візерунок, але з помилками.

Достатній рівень. Уважно слухає, після тренувальної серії не допущено помилок під час диктування, самостійно продовжує візерунок, може допустити 1-2 помилки, що самостійно виявить.

Високий рівень. Уважно слухає, не відволікається на додаткові подразники,чітко виконує всі завдання, не допускає помилок.

5. Методика «Виключення» у адаптації О. М. Івахової.

Мета: оцінити логічне мислення дитини – рівень сформованості розумових операцій аналізу та узагальнення.

Обладнання: бланк субтесту – ручка, ряд малюнків (Додаток Б).

Інструкція: «Уважно розгляньте малюнки. Назвіть уголос, що там зображено. Спробуйте з чотирьох предметів вибрати один. Той що, на вашу думку, зайвий. Подумайте і скажіть, чому він зайвий? А тепер подумайте і скажіть, як можна назвати три предмети, що залишилися, одним словом».

Інтерпретація результату:

1) низький рівень. Дитина допускає помилки у виділенні зайвого предмету і неправильно називає узагальнюючі слова чи не знаходить їх в усіх трьох завданнях;

2) середній рівень. Дитина правильно виконує завдання за однією картинкою;

3) достатній рівень. Правильно виконані завдання за другою та третьою картинками;

4) високий рівень. Якщо дитина правильно знаходить зайвий предмет і називає узагальнююче слово у всіх завданнях – це високий рівень розвитку образно-логічного мислення.

6. Мета субтесту «Диктант» – виявити сформованість психологічних функцій дитини – сприйняття нею інформації на слух; рівень розвитку фонематичного аналізу дитини, а також його здібностей до перетворення звукового коду в іншу знакову систему. Завдання, обладнання, а також інструкція у Додатку Б.

Інтерпретація результату.

Високий рівень – всі схеми виконано правильно.

Достатній рівень – три-чотири схеми виконано правильно.

Середній рівень – одна-дві схеми виконано правильно.

Низький рівень – всі схеми виконано неправильно.

7. «Будиночок» у адаптації О. М. Івахової.

Мета: виявити уміння дитини орієнтуватися у своїй роботі на зразок, точно копіювати його; оцінити особливості розвитку довільної уваги дитини.

Завдання: перемалювати будиночок.

Обладнання. Бланк тестування – поле у велику клітинку, олівець, зразок будиночка на малюнку (Додаток Б).

Інструкція: «Діти, подивіться уважно на зразок і постарайтеся якомога точніше намалювати такий самий будиночок на аркуші у велику клітинку. Якщо ви щось не так намалюєте, то витирати гумкою не можна».

Інтерпретація результату:

1) низький рівень. Малюнок збільшено більш ніж у 2 рази, відсутні більше 3-х важливих деталей, неправильне штрихування даху, не вийшли елементи, що зображують тин і дим, багато розривів; на запитання про наявність помилок дитина відповідає негативно;

2) середній рівень. Весь малюнок скопійовано з невеликим збільшенням, відсутня одна деталь, яку дитина сама домальовує після навідного запитання, допущено не більше 3-х розривів ліній;

3) достатній рівень. Малюнок скопійований майже точно, є невеликі помилки, пов’язані з неправильним зображенням якого-небудь елемента, його незначним збільшенням чи наявністю 1-2 розривів між лініями в тих місцях, де вони повинні бути неперервними. Дитина сама бачить і виправляє свої помилки;

4) високий рівень. Малюнок точно відтворений, наявні всі деталі; зображено розміри всього малюнка й окремих його деталей; правильно зображено елементи малюнка.

8. Субтест «Намисто».

Мета. Оцінити уміння дитини розуміти, утримувати та відтворювати навчальне завдання, виявляти кількість умов (правил), які може втримати дитина в процесі свідомої діяльності при сприйманні завдання на слух; визначити сформованість внутрішнього плану дій.

Завдання. Намалювати різнокольорове намисто.

Обладнання. Бланк тестування, кольорові олівці (не менше 6 кольорів) – Додаток Б.

Інструкція. «Діти, зараз ви будете малювати намисто. Подивіться, у кожного з вас на листочку намальована дуга – це ниточка.

Послухайте уважно, яким має бути це намисто:

1) ниточка має проходити через середину намистинок;

2) всі намистинки круглі;

3) вони різнокольорові;

4) всього їх п’ять;

5) середня намистинка – синя (завдання повторюється двічі).

Починайте малювати».

Інтерпретація результатів:

Високий рівень – завдання виконано правильно, тобто враховані всі п’ять умов:

1) положення намистинок на нитці;

2) форма намистинок;

3) їхня кількість;

4) використання п’яти різних кольорів;

5) колір та положення середньої намистинки.

Достатній рівень. При виконанні завдання враховано три-чотири умови.

Середній рівень. При виконанні завдання враховано дві умови.

Низький рівень. При виконанні завдання враховано не більше однієї умови.

9. Субтест «Візерунок».

Мета. Діагностика психофізіологічних та інтелектуальних функцій, сформованості основних передумов навчальної діяльності – розвиток дрібної моторики, кінестетичної чутливості, здатність до тонкого зорового аналізу, утримування зорового образу, сприйнятого з дошки, і перенесення його на робочий бланк, рівень сформованості координації в системі «око-рука».

Завдання, обладнання, а також інструкція до субтесту «Візерунок» подано у Додатку Б.

Інтерпретація результату. Оцінюється кращий варіант.

Високий рівень. Візерунок змальований і продовжений правильно. В обох варіантах розташування і колір ліній по клітинках виконані точно. Лінії малюнку чіткі та рівні.

Достатній рівень. Візерунок змальований і продовжений з дотриманням заданої закономірності в розташуванні ліній, чергуванні кольорів. Але в малюнку немає достатньої чіткості і точності: ширина, висота, кут нахилу відрізків лише приблизно відповідають заданим. Загалом малюнок правильний, але недбалий і неохайний.

Середній рівень. При змальовуванні допущені грубі викривлення візерунка, які повторюються і при самостійному його продовженні. Задана залежність у розташуванні ліній порушена: пропущені окремі елементи візерунка.

Низький рівень. Виконаний малюнок лише віддалено схожий на зразок. Дитина вловила і відобразила лише дві особливості – чергування кольорів і наявність кутів. Всі інші елементи конфігурації візерунка не відтворені. Рядок «повзає» вниз, або вверх.

10. Субтест «Будинок», метою якого є виявити здатність дитини до розгляду ситуації з різних боків і вміння переключатися з одного знайденого рішення на пошук іншого подано у Додатку Б.

11. Методика «Сходинки».

Мета: визначити самооцінку дітей дошкільного віку.

Обладнання: бланк тестування (Додаток Б), олівець.

Інструкція. «Діти, перед вами 10 сходинок. Зараз кожен з вас має вирішити, де він стане на цих сходах. На найнижчій сходинці стоять діти неслухняні, нерозумні, некрасиві. На другій – трохи кращі, на третій – ще кращі, а ось на верхній сходинці стоять найкращі (добрі, розумні, красиві) хлопчики і дівчатка. Як ви думаєте, на якій сходинці ви станете? Намалюйте там чоловічка».

Інтерпретація результату: необхідно відразу продивитися малюнки із

самовизначеннями дітей, дати запитання на уточнення. Відповідно до самовизначення дітей, їхнього місцезнаходження на сходах, психолог робить висновок про те, яку самооцінку має дитина: занижену, об'єктивну (адекватну), завищену. Особливу увагу необхідно звернути на дітей з низькою самооцінкою (коли дитина розмістила свого чоловічка на перших трьох сходинках).

12. Методика «Намалюй людину».

Спершу доречно зауважити, що рисункові методи (як проективні техніки) використовують у психології як для діагностики, так і для корекційної роботи з дітьми. Варто підкреслити, що проективні рисункові тести є найефективнішим інструментом для оцінки когнітивних, особистісних і емоційних характеристик дошкільників. Діти розцінюють малюнок як безпечний засіб для самовираження і спілкування, особливо в ситуації підвищеного стресу, за якого словесне спілкування може бути проблематичним [39].

Метою методики «Намалюй людину» є визначити сформованість образних і просторових уявлень дитини і рівень розвитку її тонкої моторики та загальне уявлення про інтелект дитини в цілому. Опис процедури проведення дослідження за методикою подано у Додатку Б.

Інтерпретація результату за методикою: високий загальний бал з даного тесту, як правило, мають зрілі, інтелектуально розвинуті діти: акуратні, посидючі, спокійні, з високою мотивацією до малювання. Особливо це характерно для дівчаток. Низький загальний бал характерний для дітей з органічними порушеннями, а також з низьким рівнем інтелектуальних здібностей.

13. Статистична обробка отриманих результатів дослідження.

2.2. Результати вивчення впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи

Аналізуючи тестування батьків та дітей було отримано результати, які подано нижче:

Результати методики діагностики батьківського ставлення:

Батьки Анастасії С. У батьків цієї дитини виражена шкала «Кооперація». Це означає, що вони зацікавлені у справах і планах дитини, намагаються у всьому допомогти дитині, співчувають їй. Батьки високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчувають почуття гордості за неї. Вони заохочують ініціативу і самостійність дівчинки, намагаються бути з нею на рівних. Батьки довіряють доньці, враховують її точку зору в спірних питаннях.

Батьки Аліни Л. У батьків цієї дитини виражена шкала «Симбіоз». Тобто вони відчувають себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дівчинки, захистити її від труднощів і неприємностей життя. Батьки постійно відчувають тривогу за дитину, донечка їм здається маленькою і беззахисною. Тривога батьків підвищується, коли дитина починає автономізуватись в силу обставин, оскільки за своїм бажанням батьки не надають дитині самостійності ніколи.

Батьки Сергія Г. У батьків цієї дитини виражена шкала «Авторитарна гіперсоціалізація» – у батьків чітко проглядається авторитаризм. Батьки вимагають від дитини беззаперечної слухняності і дисципліни. Вони намагаються нав’язати хлопчику у всьому власні переконання, не в змозі прийняти його точку зору. За прояви негативних проявів поведінки дитину суворо карають. Батьки пильно стежать за соціальними досягненнями дитини, її індивідуальними особливостями, звичками, думками, почуттями.

Батьки Наталії Р. У батьків цієї дитини виражена шкала «Симбіоз». Тобто, вони відчувають себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дівчинки, захистити її від труднощів і неприємностей життя. Батьки постійно відчувають тривогу за дитину, донька їм здається маленькою і беззахисною. Тривога батьків підвищується, коли дитина починає автономізуватись оскільки батьки не надають дитині самостійності ніколи.

У батьків Олександра Л. дитини виражена шкала «Інфантилізація», що означає, що у батьків є прагнення інфантилізувати дитину, приписати їй

особистісну і соціальну неспроможність. Батьки бачать дитину молодшою в порівнянні з реальним віком. Інтереси, захоплення, думки і почуття хлопчика здаються батькам дитячими, несерйозними. Дитина уявляється їм непристосованою, неуспішною, відкритою для поганих впливів. Батьки не довіряють своїй дитині, докоряють за її неуспішність. У зв'язку з цим батьки намагаються захистити хлопчика від труднощів життя і строго контролювати його дії.

Батьки Ірини В. У батьків цієї дитини виражена шкала «Кооперація» – батьки зацікавлені у справах і планах дитини, намагаються у всьому допомогти дитині, співчувають їй. Батьки високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності дівчинки, відчувають почуття гордості за неї. Вони заохочують ініціативу і самостійність дівчинки, намагаються бути з нею на рівних. Батьки довіряють донечці, намагаються враховувати її точку зору в спірних питаннях.

У батьків Катерини К. також виражена шкала «Кооперація», що вказує на подібні до попереднього опису результати.

Батьки Василини Г. У батьків цієї дитини виражена шкала «Відторгнення». Батьки сприймають свою дитину поганою, непристосованою, невдахою. Їм здається, що дитина не досягне успіху в житті через низький рівень здібностей. Здебільшого батьки відчувають до дитини злість, досаду, роздратування, образу. Вони не довіряють дівчинці і не поважають її.

Батьки Карини С. У батьків цієї дитини виражена шкала «Авторитарна гіперсоціалізація» – у батьків чітко проглядається авторитаризм. Батьки вимагають від дитини беззаперечної слухняності і дисципліни. Вони намагаються нав'язати дівчинці у всьому свою волю, не в змозі прийняти її точку зору. Батьки пильно стежать за соціальними досягненнями дитини, її індивідуальними особливостями, звичками, думками, почуттями.

Батьки Надії Ч. У батьків цієї дитини виражена шкала «Кооперація» - батьки зацікавлені у справах і планах дитини, намагаються у всьому допомогти дитині. Вони високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності дівчинки, відчувають почуття гордості за неї. Вони заохочують ініціативу і самостійність

дівчинки, намагаються бути з нею на рівних. Батьки довіряють доньці, намагаються прийняти її точку зору в спірних питаннях.

Батьки Неоніли Д. У батьків цієї дитини виражена шкала «Кооперація» – Батьки проявляють інтерес до справ і планів своєї дитини, прагнуть допомогти їй у всіх починаннях і підтримують емоційно. Вони високо цінують інтелектуальні та творчі здібності дівчинки, відчуваючи гордість за її досягнення. Батьки стимулюють ініціативність та самостійність дитини, прагнуть будувати стосунки на рівноправних засадах. Вони довіряють доньці та намагаються розуміти її точку зору, особливо у спірних ситуаціях.

Батьки Діани С. У батьків цієї дитини спостерігається виражена тенденція до відторгнення. Вони сприймають свою дитину як непристосовану до життя, з низькими здібностями та поганими схильностями, що, на їхню думку, не дозволить їй досягти успіху. Батьки часто відчувають злість, досаду, роздратування та образу стосовно дитини. Вони не проявляють довіри до дівчинки та не виявляють поваги до її особистості.

Батьки Анастасії Р. У батьків цієї дитини виражена тенденція до симбіозу, що означає, що вони відчувають себе єдиним цілим із дитиною. Вони прагнуть задовольнити всі її потреби та захистити від будь-яких труднощів чи неприємностей. Постійна тривога за доньку змушує їх сприймати її як маленьку і беззахисну, навіть тоді, коли вона виявляє ознаки самостійності. Це почуття тривоги особливо посилюється, коли обставини вимагають від дитини більшої автономії, оскільки батьки самостійно ніколи не надають їй можливості діяти самостійно. Вони бояться, що без їхньої допомоги дитина не впорається, і тому обмежують її у розвитку самостійних навичок, що може негативно вплинути на формування її особистості та незалежності в майбутньому.

У батьків Вероніки Д. виражена шкала «Кооперація», що означає їх активний інтерес до життя та планів доньки. Вони прагнуть всіляко допомагати їй, підтримують емоційно та висловлюють співчуття у складних ситуаціях. Батьки високо оцінюють її інтелектуальні та творчі здібності, відчувають гордість за досягнення доньки. Вони заохочують її ініціативу та прагнення до

самостійності, намагаються вибудовувати відносини на основі рівності та взаємної поваги. Батьки довіряють дитині і, в разі спірних ситуацій, намагаються враховувати її точку зору, що сприяє розвитку здорових і довірливих стосунків у родині.

Батьки Максима П. У батьків цієї дитини виражена тенденція до відторгнення. Вони сприймають свого сина як невдаху, неспроможного досягти успіху через нібито низькі здібності, обмежений інтелект та погані схильності. Батьки часто відчувають негативні емоції у його присутності – злість, роздратування, досаду та образу. Їхні очікування від хлопчика занижені, і вони не вірять у його здатність реалізувати себе в житті. Це відображається у відсутності довіри до дитини та неповазі до його особистості, що може мати серйозні наслідки для його самооцінки та емоційного розвитку. Така поведінка батьків може також перешкоджати формуванню здорових стосунків у сім'ї та позбавляти дитину необхідної підтримки, що є ключовим фактором для її успішної соціалізації та адаптації у світі.

У батьків Миколи Ш. спостерігається виражена шкала «Симбіоз». Вони відчувають себе нерозривно пов’язаними з дитиною, і, відповідно прагнуть задовольнити всі його потреби та захистити від будь-яких труднощів чи неприємностей. Постійно турбуючись про хлопчика, вони сприймають його як маленьку, беззахисну істоту, що потребує їхньої опіки. Тривога батьків особливо посилюється, коли Микола намагається стати більш автономним через обставини, оскільки вони самі не дають йому можливості розвивати самостійність. Такий підхід, при якому дитина не має змоги діяти незалежно від батьків, може обмежувати її здатність до самореалізації та становлення особистості, створюючи перешкоди для розвитку здорової самостійності.

У батьків Анатолія К. виражена шкала «Авторитарна гіперсоціалізація», що характеризується сильною тенденцією до авторитаризму. Вони вимогливо ставляться до беззаперечної слухняності та дисципліни з боку дитини, прагнучи нав’язати йому свою волю в усіх аспектах життя. Батьки не готові поставити себе на точку зору хлопчика та не враховують його індивідуальність чи

потреби. За будь-які прояви свавілля дитину чекає суворе покарання. Крім того, батьки постійно контролюють соціальні досягнення Анатолія, уважно стежать за його звичками, думками та почуттями, намагаючись формувати його поведінку відповідно до своїх уявлень про правильність та соціальну прийнятність. Такий підхід може призвести до зниження самовираження дитини та створення стресових ситуацій, які обмежують її розвиток як індивідуальності.

У батьків Владислава К. виражена шкала «Симбіоз», що означає, що вони відчувають себе з дитиною єдиним цілим. Батьки прагнуть задовольнити всі потреби хлопчика і захистити його від труднощів та неприємностей життя. Вони постійно переживають за нього, сприймаючи його як маленьку і беззахисну дитину, яка потребує їхньої опіки. Тривога батьків посилюється, коли Владислав намагається стати більш автономним, оскільки в їхньому підході до виховання відсутнє сприяння розвитку самостійності. Батьки не надають йому можливості самостійно приймати рішення чи брати відповідальність за свої вчинки, що може призвести до затримки у становленні особистісної незалежності хлопчика.

У батьків Катерини Я. виражена шкала «Кооперація», що свідчить про їх активний інтерес до життя та планів дитини. Вони прагнуть допомогти їй у всьому, проявляючи емоційну підтримку та співчуття. Батьки високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності дівчинки, відчуваючи гордість за її досягнення. Вони заохочують її ініціативність і самостійність, створюючи умови для розвитку її незалежності. Батьки намагаються будувати відносини на основі рівноправ’я, ставлячись до доньки як до рівної, і в спірних ситуаціях намагаються враховувати її точку зору. Такий підхід сприяє розвитку здорових, довірливих стосунків і формуванню позитивної самооцінки у дитини.

У батьків Максима М. виражена шкала «Авторитарна гіперсоціалізація», що проявляється в авторитарному стилі виховання. Батьки вимагають від хлопчика беззаперечної слухняності та дисципліни, прагнучи нав’язати йому свою волю в усіх аспектах життя. Вони не готові зрозуміти чи прийняти точку

зору дитини, що ускладнює розвиток її самостійності та критичного мислення. Будь-які прояви свавілля або непокори з боку Максима суворо караються. Батьки постійно контролюють соціальні досягнення сина, а також уважно спостерігають за його індивідуальними рисами, звичками, думками та почуттями, що може обмежувати його особистісний розвиток та здатність до самовираження. Такий підхід до виховання може спричиняти стрес та негативно впливати на формування здорової самооцінки і емоційної стійкості дитини.

Загалом можемо зробити такі висновки:

Батьки Василини Г., Діани С. та Максима П. сприймають своїх дітей як неспроможних, непристосованих до життя, вважаючи їх неуспішними через нібито низькі здібності та схильності. Вони часто відчувають до дітей злість, роздратування і образу, не довіряють їм та не проявляють поваги.

Батьки Анастасії С., Ірини В., Катерини К., Надії Ч., Неоніли Д., Вероніки Д. та Катерини Я. активно цікавляться справами і планами своїх дітей, підтримують їх у всіх починаннях і співчувають у складних ситуаціях. Вони високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності своїх дітей, пишаються їхніми досягненнями. Заохочують ініціативність і самостійність, прагнучи до рівноправних стосунків і довіряючи своїм дітям, намагаючись враховувати їхню точку зору в спірних питаннях.

Батьки Аліни Л., Наталії Р., Анастасії Р., Миколи Ш., Владислава К. відчувають себе нерозривно пов’язаними з дітьми, намагаються задовольнити всі їхні потреби і захистити від труднощів. Постійно переживаючи за них, вони сприймають своїх дітей як беззахисних. Тривога батьків зростає, коли діти починають проявляти автономність, адже батьки не звикли надавати їм можливість самостійно приймати рішення.

Батьки Сергія Г., Карини С., Анатолія К. та Максима М. вимагають від дітей беззаперечної слухняності та дисципліни, нав’язуючи свою волю в усіх аспектах життя. Вони не готові сприймати точку зору своїх дітей і суворо карають за будь-які прояви незалежності. Такі батьки ретельно стежать за

соціальними досягненнями своїх дітей і контролюють їхні індивідуальні особливості, звички, думки та почуття.

Батьки Олександра Л. прагнуть інфантилізувати свою дитину, вважаючи її неспроможною до дорослого життя. Вони бачать його як менш зрілого за віком, а інтереси та думки сина сприймають як наївні й несерйозні. Олександр здається їм нездатним до самостійного існування, і вони намагаються «врятувати» його від труднощів, суворо контролюючи кожен крок.

Тобто, за результатами дослідження отримано наступні результати за шкалами методики діагностики батьківського ставлення, що відображено на рисунку 2.1.:

- відторгнення – 3 особи;
- кооперація – 7 осіб;
- симбіоз – 5 осіб;
- авторитарна гіперсоціалізація – 4 особи;
- інфантилізація (маленький невдаха) – 1 особа.

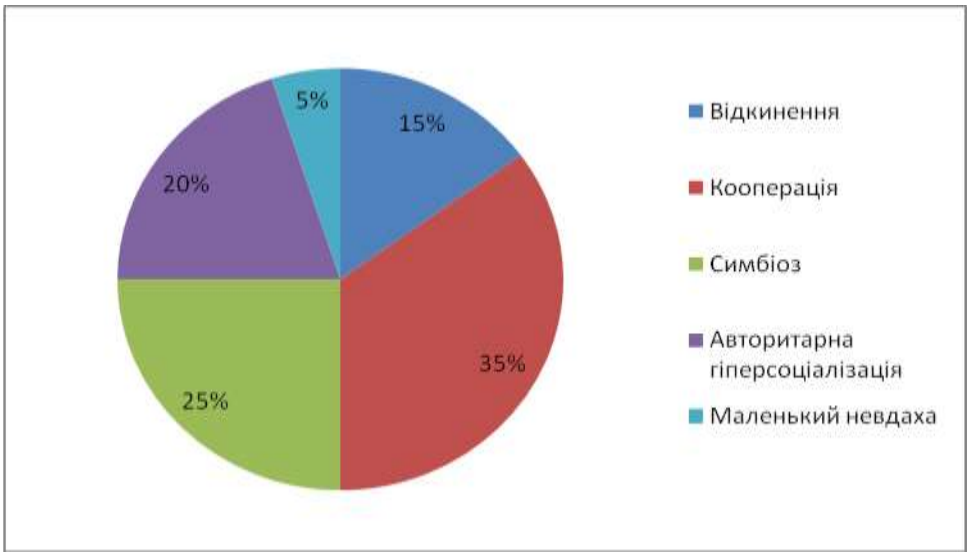

Рис. 2.1. Результати дослідження батьківського ставлення у відсотках

Для подальшого з’ясування характеру впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи далі необхідно розглянути результати заповнення дітьми анкети щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника, що подано нижче.

Анастасія С. – після проходження анкети щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника було виявлено достатній рівень розвитку дитини. Але дівчинка не змогла відповісти на питання щодо дати народження (сказала тільки, що день народження весною), а на всі останні упевнено відповідала без утруднень.

У Аліни Л. також виявлено достатній рівень розвитку. Дівчинка на всі питання знала відповіді і впоралась з усіма запитаннями.

Подібна ситуація також у Сергія Г. – хлопчик на всі запитання відповів правильно.

Наталія Р. – після проходження анкети щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника було виявлено середній рівень розвитку дитини. Дівчинка на всі питання відповіла правильно, але дитина не змогла відповісти на питання щодо адреси проживання та свого дня народження (сказала лише, що день народження навесні).

Також Олександр Л. має середній рівень загального розвитку. Хлопчик на всі питання відповів правильно. Однак дитина не пам’ятає інформації з питань щодо дня народження – дата народження, рік та місяць, щодо адреси проживання – номер будинку.

Ірина В. – після проходження анкети щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника було виявлено достатній рівень розвитку дитини. Дівчинка на всі питання знала відповіді і з усіма питаннями справилася без труднощів.

Катерина К. – після проходження анкети щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника було виявлено достатній рівень розвитку дитини. Але дівчинка не змогла відповісти на питання щодо дати народження (сказала тільки, що день народження влітку), а на всі останні впевнено відповідала без утруднень.

Під час заповнення анкети для визначення загального розвитку майбутнього першокласника було встановлено, що загальний розвиток Василини Г. знаходиться на середньому рівні. Дівчинка відповідала на всі

питання правильно. Однак у деяких питаннях, зокрема щодо дати народження (рік і місяць) та адреси проживання (номер будинку), дитина не змогла згадати точну інформацію.

Під час опрацювання анкети для визначення загального розвитку майбутнього першокласника у Карини С. було виявлено достатній рівень розвитку. Однак дівчинка не змогла точно відповісти на питання щодо дати свого народження, зазначивши лише, що її день народження припадає на зиму. Водночас на всі інші питання вона відповідала впевнено і без жодних труднощів.

Надія Ч. – після проходження анкети щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника було виявлено достатній рівень розвитку дитини. Дівчинка на всі питання знала відповіді і з усіма питаннями справилася.

Неоніла Д. – під час аналізу результатів проходження дитиною анкети щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника було виявлено достатній рівень її загального розвитку. Дівчинка на всі питання знала відповіді і з усіма питаннями справилася без труднощів.

Під час проходження анкети для визначення загального розвитку майбутнього першокласника у Діани С. було виявлено середній рівень розвитку. Дівчинка правильно відповіла на всі питання, однак не змогла згадати точну дату свого народження (рік і місяць), а також номер будинку та вулицю, де вона проживає.

Анастасія Р. – після проходження анкети щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника було виявлено достатній рівень розвитку дитини. Дівчинка на всі питання знала відповіді і з усіма питаннями справилася без утруднень.

Вероніка Д. – виявлено достатній рівень розвитку дитини. Але дівчинка не змогла відповісти на питання щодо дати народження (сказала тільки, що день народження навесні), а на всі останні впевнено відповідала без труднощів.

Під час проходження анкети для визначення загального розвитку

майбутнього першокласника у Максима П. був виявлений середній рівень розвитку. Хлопчик чесно відповів на всі питання, але не зміг точно зазначити свою адресу проживання та дату народження, лише зазначивши, що його день народження припадає на літо.

Микола Ш. – після проходження анкети щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника було виявлено середній рівень розвитку дитини. Хлопчик на всі питання відповів правдиво. Але дитина не змогла відповісти на питання щодо адреси проживання та свого дня народження (сказав тільки, що день народження весною).

Під час проходження анкети для визначення загального розвитку майбутнього першокласника у Анатолія К. був виявлений достатній рівень розвитку. Хлопчик впевнено відповів на всі запитання анкети і успішно впорався з усіма завданнями.

У Владислава К. після проходження анкети щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника було виявлено достатній рівень розвитку. Хлопчик на всі питання відповів правдиво.

Під час проходження анкети для визначення загального розвитку майбутнього першокласника у Катерини Я. було виявлено достатній рівень розвитку. Дівчинка впевнено відповіла на всі питання і успішно справилася з усіма завданнями без жодних труднощів.

Максим М. – після проходження анкети щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника було виявлено середній рівень розвитку дитини. Хлопчик на всі питання відповів правдиво. Але дитина не пам’ятає з питань щодо дня народження – дата народження, рік та місяць, щодо адреси проживання – номер будинку.

Отже, можна зазначити, що багато дітей мають труднощі з запам’ятовуванням або навіть не знають точну дату свого народження та місце проживання. Це свідчить про те, що батькам слід звернути особливу увагу на цей аспект розвитку дітей, адже важливо навчити їх правильно і впевнено відповідати на подібні запитання. Розвиток цих навичок допоможе дитині не

тільки в майбутньому шкільному житті, але й у повсякденному спілкуванні та самостійності.

Далі варто розглянути результати дослідження психологічної готовності дитини до школи за субтестами, описаними у підрозділі 2.1 «Методика та організація дослідження».

Далі для наочності у таблицях 2.1, 2.2 та 2.3 наведено приклади протоколів тестування дітей за трьома виявленими рівнями – низьким, середнім та достатнім. Наприклад, протокол тестування Сергія Г., у якого виражений достатній рівень психологічної готовності до школи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Результати субтестів щодо психологічної готовності дитини до школи
Протокол тестування (Сергій Г., 6 років)

№	Субтести	Спостереження	Рівні	Бали 0 – 3
1	Навчальна мотивація	У дитини виражені мотив одержання балу та навчальний мотив.	Достатній	2
2	Графічний диктант	Хлопчик уважно слухає, після тренувальної серії не допущено помилок під час диктування, самостійно продовжує візерунок може допустити 1-2 помилки, що самостійно виявить.	Достатній	2
3	Виключення	Дитина правильно знаходить зайвий предмет і називає узагальнююче слово у всіх завданнях.	Високий	3
4	Диктант	Дитина всі схеми виконала правильно.	Високий	3
5	Будиночок	У хлопчика малюнок скопійований майже точно, є невеликі помилки, пов’язані з неправильним зображенням тину біля будинку. Дитина сама бачить і виправляє свої помилки.	Достатній	2
6	Намисто	Дитина завдання виконала правильно і без утруднень.	Високий	3
7	Візерунок	Візерунок змальовано і продовжено з дотриманням заданої закономірності в розташуванні ліній, чергуванні кольорів.	Достатній	2
8	Будинок	Дитина знайшла 3 різні варіанти розміщення мешканців у будинку з 4 можливих.	Достатній	2
9	Сходинки	Адекватна самооцінка	Середній	1
10	Намалюй людину	Сформованість образних і просторових уявлень дитини і загальне уявлення про інтелект дитини в цілому на низькому рівні.	Низький	0

Як видно з таблиці 2.1, загальна сума балів за результатами дослідження дитини за субтестами – 20 балів, тобто достатній рівень психологічної готовності дитини старшого дошкільного віку до школи. Можна зауважити, що загалом дитина готова до школи, але батькам варто ще працювати задля досягнення вищого рівня.

Прикладом середнього рівня психологічної готовності дитини до школи є протокол тестування Наталії Р. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Результати субтестів щодо психологічної готовності дитини до школи
Протокол тестування (Наталія Р., 6 років)

№	Субтести	Спостереження	Рівні	Бали 0 – 3
1	Навчальна мотивація	У дитини виражені соціальний та навчальний мотиви.	Достатній	2
2	Графічний диктант	Дитина слухає, але іноді відволікається, може самостійно продовжити візерунок, але з помилками.	Середній	1
3	Виключення	Дитина правильно знаходить зайвий предмет і називає узагальнююче слово у всіх завданнях.	Високий	3
4	Диктант	Дитина виконала 3 схеми правильно.	Достатній	2
5	Будиночок	Малюнок дитина скопіювала з невеликим зменшенням, всі деталі присутні, але допущено 3 розриви ліній.	Середній	1
6	Намисто	При виконанні завдання враховано 2 умови – положення намистинок на нитці та форма намистинок.	Середній	1
7	Візерунок	Візерунок змальовано і продовжено з дотриманням заданої закономірності в розташуванні ліній, чергуванні кольорів.	Достатній	2
8	Будинок	Дитина знайшла 2 різні варіанти розміщення мешканців у будинку з 4 можливих.	Достатній	2
9	Сходинки	Адекватна самооцінка	Середній	1
10	Намалюй людину	Сформованість образних і просторових уявлень дитини і загальне уявлення про інтелект дитини в цілому на низькому рівні.	Низький	0

Як видно з таблиці 2.2, Наталія Р. має загальну суму балів – 15 – середній рівень психологічної готовності до навчання у школі. Загалом дитина не надто готова до навчання у школі, а батькам рекомендовано більш інтенсивно

працювати з нею – забезпечувати змістовну комунікацію з дитиною в сім'ї, а також умови для пізнавальної активності дівчинки.

Для демонстрації показників виявленого низького рівня психологічної готовності дитини до школі подано протокол тестування Олександра Л. (табл. 2.3), який за результатами дослідження отримав 10 балів. Загалом дитина не готова до школи, батькам рекомендовано більше часу приділяти дитині, її особистості, змістовному спілкуванню з нею, а також забезпечення змістовної навчальної діяльності, а також дозвілля та звернути увагу на занижену самооцінку хлопчика задля забезпечення вищого рівня психологічної готовності дитини до школи.

Таблиця 2.3

Результати субтестів щодо психологічної готовності дитини до школи
Протокол тестування (Олександр Л., 6 років)

№	Субтести	Спостереження	Рівні	Бали 0 – 3
1	Навчальна мотивація	У дитини виражений ігровий мотив.	Низький	0
2	Графічний диктант	Дитина слухає, але іноді відволікається, може самостійно продовжити візерунок, але з помилками.	Середній	1
3	Виключення	Дитина правильно виконує завдання за всіма картинками, але не може назвати узагальнюючі слова.	Середній	1
4	Диктант	Дитина 2 схеми виконала правильно.	Середній	1
5	Будиночок	У хлопчика малюнок скопійований з невеликим зменшенням, відсутня одна деталь, яку дитина сама домальовує після навідного запитання.	Середній	1
6	Намисто	Дитина завдання виконала правильно і без утруднень.	Високий	3
7	Візерунок	Візерунок змальовано і продовжено з дотриманням заданої закономірності в чергуванні кольорів; малюнок віддалено нагадує зразок, тому що дуже великі викривлення ліній.	Середній	1
8	Будинок	Дитина знайшла 1 варіант розміщення мешканців у будинку з 4-х можливих.	Середній	1
9	Сходинки	Занижена самооцінка	Низький	0
10	Намалюй людину	Дитина не акуратна, посидюча, спокійна.	Середній	1

Узагальнені результати проходження дітьми дослідження за субтестами подано у Додатку В.

За підсумками діагностик отримано наступні результати: серед загалом 20 дітей 13 мають достатній рівень психологічної готовності до школи, виявлено 4 респондента з середнім рівнем, а також 3 – з низьким рівнем психологічної готовності до школи, що узагальнено на рисунку 2.2.

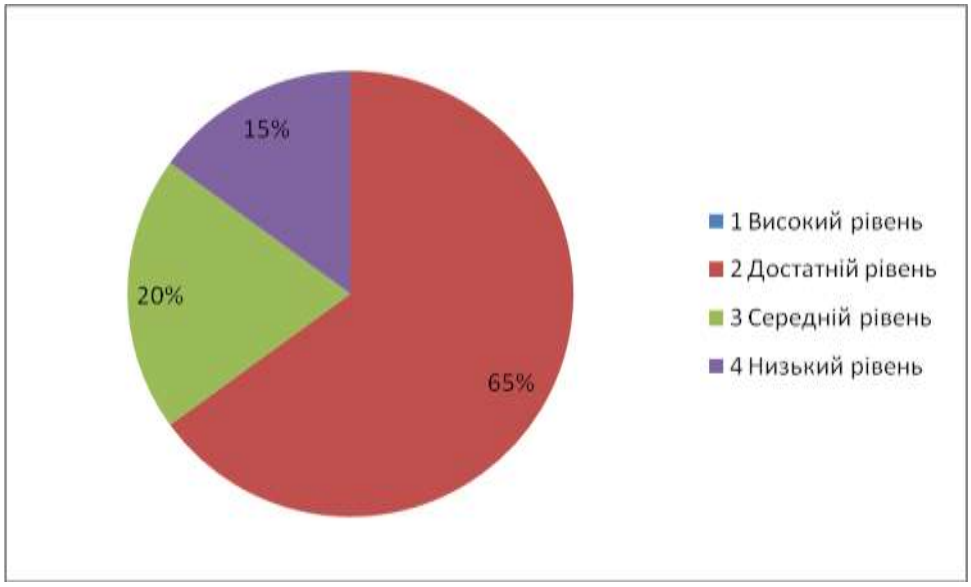

Рис. 2.2. Рівень психологічної готовності дітей до школи у відсотках

З огляду на дані, що відображено на рис. 2.1 перш за все зауважимо, що з високим рівнем розвитку психологічної готовності до школи респондентів не виявлено. Отримані результати свідчать про недостатність обсягів батьківських уваги та турботи загальному розвитку дітей.

З достатнім рівнем психологічної готовності до школи виявлено 13 учасників дослідження. Достатній рівень готовності до навчання свідчить про те, що такі діти повністю відповідають віковим нормам і здатні успішно адаптуватися до шкільного середовища. Дитина демонструє готовність до навчання, здатна до самостійного вирішення завдань, добре контролює свої емоції та активно взаємодіє з однолітками й дорослими. Вона вміє дотримуватися правил, проявляє ініціативу та не втрачає мотивацію навіть при

зустрічі з труднощами. Такий рівень розвитку є результатом гармонійного батьківського виховання, яке передбачає збалансоване стимулювання інтелектуального, емоційного та соціального розвитку дитини.

Середній рівень психологічної готовності до школи виявлено у 4 опитаних дітей. Такий рівень притаманний дітям, які мають певний рівень когнітивних знань, але не завжди можуть самостійно застосовувати ці навички в нових ситуаціях. Вони вміють вирішувати завдання, але часто потребують додаткової допомоги або підказок. Емоційно такі діти виявляють здатність контролювати свої реакції, проте можуть стикатися з труднощами в стресових ситуаціях або під час виконання нових завдань. Вони демонструють базові соціальні навички, але іноді можуть відчувати труднощі у взаємодії з однолітками або організації колективної діяльності. Це свідчить про те, що батьки приділяють увагу вихованню, але, можливо, не забезпечують достатньої підтримки для розвитку самостійності та гнучкості мислення.

Окрім вищезазначеного у трьох досліджуваних виявлено низький рівень психологічної готовності до школи. Низький рівень спостерігається у тих дітей, які демонструють слабку здатність до вирішення навіть простих завдань. Вони часто мають труднощі з концентрацією уваги, запам’ятовуванням інформації або логічним мисленням. Емоційно-вольова сфера у таких дітей не сформована належним чином, тому вони можуть легко втрачати мотивацію, виявляти імпульсивні реакції на невдачі або несприятливі ситуації. Соціальна адаптація також є складною: діти можуть уникати контактів з однолітками, мати труднощі у взаємодії з іншими або не вміти вирішувати конфлікти. Такі прояви свідчать про те, що батьки недостатньо стимулюють розвиток когнітивних здібностей та не забезпечують умов для емоційної стабільності й соціалізації дитини.

Для проведення аналізу за показниками двох методик відобразимо отримані дані в таблиці 2.4. Отримані результати, представлені в таблиці 2.4 вказують на те, що у батьків з таким типом батьківського виховання, як відторгнення психологічна готовність дітей на середньому та низькому рівні.

Тоді як за показниками батьківського виховання кооперація, діти мають достатній рівень психологічної готовності до школи. За шкалою симбіоз та авторитарна гіперсоціалізація батьківського виховання, ми бачимо показники достатнього та середнього рівня. Також у батьків з таким типом виховання, як інфантилізація, виражений низький рівень.

Таблиця 2.4

Порівняльний аналіз батьківського ставлення та рівня психологічної готовності дитини до школи

Типи батьківського виховання	Рівні психологічної готовності дитини до навчання у школі			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
Відторгнення	-	-	1 дитина	2 дитини
Кооперація	-	7 дітей	-	-
Симбіоз	-	3 дитини	2 дитини	-
Авторитарна гіперсоціалізація	-	3 дитини	1 дитина	-
Інфантилізація (маленький невдаха)	-	-	-	1 дитина

Достовірність отриманих даних дослідження доречно перевірити за допомогою статистичної обробки.

Для забезпечення валідності та надійності отриманих результатів дослідження нами застосовувалися математичні методи для обчислення та підрахунку даних.

Для визначення взаємозв’язку даних, отриманих за двома методиками, використовувався метод коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Кожному показнику X і Y присвоюється ранг. Ранжування відбувається в порядку зростання значень, тобто найменшому елементу присвоюється ранг 1 і так далі до найбільшого елемента. На основі отриманих рангів розраховуються їх різниця *d* і обчислюється коефіцієнт рангової кореляції Спірмена за формулою, де *A* – поправка для зв’язок рангів в ряду *X*, *B* – поправка для зв’язок рангів в ряду *Y* (рис. 2.3):

$$\rho = 1 - \frac{6\sum_{i=1}^{m} D_i^{\,2} - A - B}{\sqrt{\left(n^3 - n - 12A\right)\left(n^3 - n - 12B\right)}}$$

Рис. 2.3. Формула для обчислення коефіцієнта рангової кореляції Спірмена

Для розрахунку поправок використовуються формули:

$$A = \frac{1}{12}\sum_{j}\left(A_j^{\,3} - A_j\right) \qquad B = \frac{1}{12}\sum_{k}\left(B_k^{\,3} - B_k\right)$$

Рис. 2.4. Формули для розрахунку поправок

j – номер зв'язки в ряду *X*;

Aj – кількість однакових рангів у зв'язці з номером *j*;

k – номер зв'язки в ряду *Y*;

Bk – кількість однакових рангів у зв'язці з номером *k*.

При вивченні кореляцій намагаються встановити, чи існує якийсь зв'язок між двома показниками в одній вибірці або між двома різними вибірками, і якщо цей зв'язок існує, то чи супроводжується збільшення одного показника зростанням (позитивна кореляція) або зменшенням (негативна кореляція) іншого. Іншими словами, кореляційний аналіз допомагає встановити, чи можна пророкувати можливі значення одного показника, знаючи величину іншого.

Коефіцієнт кореляції – це величина, яка може варіювати в межах від +1 до -1. У випадку повної позитивної кореляції цей коефіцієнт рівний плюс 1, а при повній негативній – мінус. Для оцінки сили зв'язку в теорії кореляції застосовується шкала англійської статистики Чеддока:

- слабка – від 0,1 до 0,3;
- помірна – від 0,3 до 0,5;
- помітна – від 0,5 до 0,7;

- висока – від 0, 7 до 0,9;

- досить висока (сильна) – від 0,9 до 1,0.

Завдання даного дослідження полягало у визначенні впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи.

Задля цього були взяті загальні результати рівня психологічної готовності дитини та найвищі результати шкал батьківського виховання.

Подальший кореляційний аналіз проводитиметься між значеннями рівня готовності дитини до школи та шкалами батьківського виховання.

В результаті за всіма шкалами ми отримали такі кореляції - $\boldsymbol{\rho}=1$, $\mathbf{t_{емп}}=\infty$. Тобто, ми відкидаємо гіпотезу H_0 про відсутність кореляційної залежності між вибірками и приймаємо альтернативну гіпотезу про статистичну значимість різниці коефіцієнта кореляції від нуля, і присутності високого зв'язку (Додаток Г.1-5).

Тим самим можна вважати, що батьки впливають на психологічну готовність дитини до школи. Таким чином можемо зробити наступні висновки:

1) у батьків, які виявляють щирий інтерес до інтересів дитини, високо оцінюють здібності дитини, що заохочують самостійність та ініціативу дитини, намагаються бути з нею на рівних (кооперація), діти мають достатній рівень психологічної готовності до навчання у школі;

2) діти, батьків, що не встановлюють психологічну дистанцію між собою і дитиною, намагаються завжди бути ближче до нього, задовольняти його основні розумні потреби, захищають від неприємностей (симбіоз), мають достатній та середній рівні психологічної готовності до шкільного навчання;

3) батьки, що поводять себе занадто авторитарно відносно дитини, вимагаючи від неї беззаперечного слухання і створюючи умови суворих дисциплінарних рамок, нав'язують дитині майже в усьому свою волю (авторитарна гіперсоціалізація), мають дітей, психологічна готовність до шкільного навчання яких перебуває на достатньому та середньому рівнях.

4) також деякі батьки сприймають свою дитину поганою, непристосованою, невдахою. Їм здається, що дитина не досягне успіху в житті

через низькі здібності, схильності. Здебільшого батьки відчувають стосовно дитини злість, досаду, роздратування, образу. Вони не довіряють дитині і не поважають її (відторгнення). У таких батьків психологічну готовність дитини до шкільного навчання виявлено на середньому та низькому рівнях.

5) у батьків є прагнення інфантилізувати дитину, приписати їй особистісну і соціальну неспроможність. Батьки сприймають дитину молодшою порівняно з її реальним віком. Інтереси, захоплення, думки і почуття дитини здаються батькам несерйозними. Дитина здається їм непристосованою, неуспішною, відкритою для поганих впливів. Батьки не довіряють своїй дитині, вказують на її неуспішність. У зв'язку з цим батьки намагаються захистити дитину від труднощів життя і суворо контролювати її дії (інфантилізація). У дитини таких батьків психологічну готовність до школи виявлено на низькому рівні.

Підсумовуючи можемо констатувати, що гіпотеза про вплив батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи віднайшла своє експериментальне підтвердження.

2.3. Розробка рекомендацій батькам щодо формування психологічної готовності дитини до школи

Якщо в родині є дитина-першокласник, то початок шкільного навчання є складним періодом не тільки для неї самої, але й для всіх членів її сім'ї. Протягом цього періоду важливою соціально-психологічною умовою, що детермінує процес шкільної адаптації, є характер внутрішньосімейних відносин [53]. Завдяки правильно організованому спілкуванню в сім'ї батьки вчаться брати активну участь у житті власних дітей, ставитися до них як до рівних, пізнають їхній світ, усвідомлюють його відмінність від світу дорослих, розуміють неприпустимість порівняння з іншими дітьми. Крім того, батьки набувають здатності бачити сильні і слабкі сторони власної дитини, зважати на них у процесі виховання, починають виявляти щиру зацікавленість у діях

дитини і готові до емоційної підтримки; відмовляються від однобічного впливу, яким можна лише придушити або залякати дитину [48].

Оскільки явище психологічної готовності дитини до навчання у школі є складним та багатокомпонентним варто наголосити на важливості та змістовності виховного впливу сім'ї. На нашу думку, батьківське виховання має найбільший потенціал для забезпечення високого рівня психологічної готовності дитини старшого дошкільного віку до школи. Мова йде і про спілкування – особливості взаємо між членами родини, і про підтримку дитини та її впевненості у собі, і про організацію батьками пізнавальної активності дитини.

Відповідно до вищезазначеного, а також результатів теоретичного аналізу проблеми впливу батьківського виховання на психологічну готовність дитини до школи і доведеної кореляції між досліджуваними явищами, було розроблено перелік рекомендацій для батьків. Зміст рекомендації стосується таких аспектів розвитку дитини, як здоров'я, трудова діяльність, комунікативна складова життєдіяльності сім'ї, дозвілля, а також моральні цінності. Окрім того запропоновано також перелік рекомендації, що стосуються розвитку пізнавальних процесів (уява, пам'ять, мислення тощо).

Розробка рекомендацій батькам щодо виховання дитини старшого дошкільного віку, важливі для формування високого рівня психологічної готовності дитини до школи відбулась на основі таких положень:

1. Стимулювання розвитку емоційної стійкості. Дитині необхідно поступово привчатися до зміни соціальних умов, що допомагає розвивати її емоційну адаптивність. Батьки можуть моделювати ситуації, близькі до шкільного середовища, де дитина стикається з вимогами, правилами та груповою взаємодією. Важливо навчати дитину розпізнавати та керувати своїми емоціями, використовувати позитивне підкріплення при досягненні поставлених цілей.

2. Формування мотивації до навчання. Важливо розвивати у дитини позитивне ставлення до навчальної діяльності. Це можна досягти шляхом

створення ситуацій успіху, які сприятимуть формуванню внутрішньої мотивації до навчання. Рекомендується демонструвати власний інтерес до процесу пізнання, підтримуючи дитячу цікавість до нового та невідомого.

3. Розвиток комунікативних навичок. Для успішної адаптації в школі дитина повинна володіти базовими комунікативними навичками. Важливо навчати її взаємодії з однолітками та дорослими, правилам конструктивного спілкування та вмінням вирішувати конфліктні ситуації. Батьки можуть стимулювати розвиток цих навичок через рольові ігри, спільні заходи та групові заняття.

4. Підтримка формування самостійності. Самостійність є ключовим аспектом психологічної готовності до школи. Батькам слід заохочувати дитину до виконання повсякденних завдань самостійно, поступово збільшуючи рівень відповідальності. Це дозволяє дитині формувати почуття впевненості у власних силах та здатність приймати рішення.

5. Забезпечення когнітивного розвитку. Необхідно підтримувати пізнавальну активність дитини, зокрема, через ігрову діяльність, яка сприяє розвитку мислення, уваги, пам’яті та уяви. Варто заохочувати дитину до вирішення логічних завдань, читання та виконання завдань, які сприяють розвитку інтелектуальних здібностей.

6. Створення сприятливого емоційного клімату в сім’ї. Емоційна стабільність та психологічний комфорт дитини безпосередньо залежать від атмосфери в сім’ї. Батьки повинні підтримувати позитивний емоційний фон, проявляючи турботу, увагу та розуміння. Це допоможе дитині відчувати себе захищеною та впевненою у будь-яких життєвих ситуаціях, зокрема і в шкільному середовищі.

Рекомендації батькам:

1. Якщо ви бажаєте здоров’я своїм дітям, необхідно побудувати весь побут у сім’ї за принципами здорового способу життя:

а) живіть за певним режимом праці, відпочинку, харчування, а саме: вчасно харчуйтеся, лягайте спати тощо;

б) починайте день з посмішки та фізичних вправ;

в) облиште шкідливі звички;

г) залишайте за порогом дому роздратованість цінами, урядом, керівниками і підлеглими, невдачами і поганим самопочуттям, бо все це непомітно передається членам вашої родини. Відбувається поступове накопичення стресової енергії, яка виснажує нервову систему, порушує роботу всіх систем організму, знижує його захисні функції;

д) контролюйте час користування гаджетами, особливо у вихідні. Знаходьте час для спілкування з природою. Це допоможе відновити нервову енергію, підвищити імунітет. Пам'ятайте, що вигляд хворобливої людини пробиває біоенергетичний та психологічний захист інших;

е) дуже добре, якщо ви захоплюєтесь спортом, це допоможе залучити до здорового способу життя і дитину;

ж) пам'ятайте, що всі ваші звички – це не більш ніж стереотипи, що створюють оманливе відчуття комфорту. Ваші нові звички, для набуття яких потрібні вольові зусилля, принесуть вам і вашим дітям щастя повнокровного, здорового життя, подарують комплекс нових відчуттів.

2. Для виховання завзятої, наполегливої та цілеспрямованої особистості:

а) ніколи не позбавляйте своїх дітей участі у сімейній праці. Це не тільки виховує навички, а й формує звичку робити щось у сім'ї, а також для неї;

б) ніколи не говоріть погано про наслідки діяльності дитини, прогнозуйте результат. Страх невдачі не повинен обмежувати творчість і ініціативу;

г) не поділяйте працю в сім'ї на «жіночу» і «чоловічу». У цьому запорука виховання почуття обов'язку стосовно будь-якої праці, необхідність якої висуває життя.

3. Спілкування та підтримка:

а) будьте стримані та спокійні у родинному колі, зберігайте доброзичливий, інтеліґентний тон спілкування;

б) приділяйте своїм дітям максимум уваги у вільний від роботи час, співпереживайте разом з ними, створюйте атмосферу абсолютної єдності інтересів у сім'ї;

в) з повагою ставтесь до дружини або чоловіка. Уникайте бурхливих суперечок, конфліктів, скандалів в присутності дітей;

4. Організація дозвілля:

а) не шкодуйте часу, коштів для спільного культурного відпочинку зі своїми дітьми, адже багата насамперед у своїй емоційній сфері. Не збіднюйте життя обмеженням матеріальних та фізіологічних потреб, адже життя дається лише один раз;

б) знаходьте час читати і залучайте дітей. Діліться враженнями з дітьми;

в) цікавтесь успіхами дитини в образотворчому мистецтві, хореографії, співах – її захопленнях;

г) було б непогано, якби у дитини з'явилося хобі.

Таким чином, вся система виховання в сім'ї повинна будуватись лише за двома принципами:

1. Ваш власний стиль і поведінка мають відповідати вашому ідеалу у вихованні.

2. Відповідно до вашого ідеалу ви повинні забезпечити такі умови, за яких різні види корисної діяльності поступово сформовують особистість вашої дитини.

Рекомендації з розвитку пам'яті:

1. Постійно підтримуйте інтерес дитини до навколишнього світу, звертайте увагу на нові об'єкти, називайте те, що дитина сприймає, пов'язуйте сприйняте з її минулим досвідом.

2. Застосовуйте ейдотехнічні методи, які дають змогу розвивати пам'ять на імена, числа, запахи, тактильні відчуття тощо. Особливістю цих методів є:

- якомога більше яскравості, емоційності;

- візуалізація образів;

- деталізація образів;

- якомога менше логічності.

3. Навчайте мнемічним способам запам’ятовування, таким як повторення, промовляння вголос, опора на вже знайоме, осмислена опора на вже знайоме, осмислена опора на зовнішні допоміжні засоби (картинки, слова, графічні символи, наочні моделі), смислове групування.

Рекомендації з розвитку мислення:

1. Учіть дитину вирішувати інтелектуальні завдання за допомогою дії, заохочуючи ініціативу, стимулюючи допитливість, намагання діяти з різноманітними предметами, бажання дізнаватись про них щось нове.

2. Знайомство з навколишнім світом повинно супроводжуватись постановкою простих завдань: здогадатись (як скласти? як зібрати із частин ціле?), порівняти (більше, менше, довше, коротше і т.д.), встановити зв’язки (у теплі сніг тане, вологий пісок краще ліпиться), узагальнити.

3. Застосовуйте такі стимулюючі засоби, як повторення задачі, роз’яснення логіки розумової дії.

4. Учіть думати самостійно, послідовно розмірковувати, робити висновки.

5. Розвивайте мовлення дитини в будь-якій розумовій діяльності.

6. Для підвищення швидкості реакції та гнучкості мислення перед проведенням вправ та ігор доцільно зробити інтелектуальну «розминку» (актуальні запитання).

Рекомендації з розвитку уяви та творчих здібностей:

1. Докорінна зміна змісту і методів навчання, їх спеціальна орієнтація на розвиток у дітей здібностей до творчості.

2. Не стримуйте ініціативу дитини і не робіть за неї те, що вона може зробити самостійно, допомагайте працювати незалежно. Не регламентуйте творчу діяльність.

3. Не поспішайте з висновками про результат творчості дитини, формуйте зовнішню безпеку (позитивну оцінку діяльності).

4. Частіше звертайтеся до минулого досвіду дитини. Це є необхідною передумовою успішної роботи процесів уяви.

5. Збільшуйте досвід створення нових образів. Чим він більший і різноманітніший, тим успішніше відбувається кожна наступна операція у роботі уяви.

6. Допомагайте дитині стати «розумним авантюристом», покладатися в пізнанні на інтуїцію і ризик, найвірогідніше, саме це допоможе зробити справжнє відкриття.

Поради батькам щодо розвитку пізнавальної активності дитини:

1. На розумовий розвиток дитини значною мірою впливає повсякденне оточення. Те, що дитина бачить, чує навколо себе, відображається нею, стає матеріалом, над яким працює її розум.

2. У розумовому вихованні велике значення має виконання посильних трудових доручень. Трудова діяльність збуджує активність та інтереси дитини, збагачує її знання, чуттєві образи й враження.

3. Щоб не зупиняти дитячої допитливості, потрібно в доступній формі давати відповіді на дитячі запитання, спираючись на найпростіші конкретні факти.

4. Особливо корисно спонукати дитину самостійно знаходити відповіді на запитання.

5. Казковість, фантастичність і, одночасно, неймовірна реальність мислення дитини формують у неї здатність до відкриття.

6. Не слід прагнути, щоб дитина була як усі. Помічайте успіхи дитини в розумовому зростанні.

7. Важливим засобом формування допитливості є заняття з малювання, ліплення, аплікації та інших видів образотворчої діяльності.

8. З дитиною потрібно якомога більше говорити, спілкуватись. При цьому мова батьків повинна бути максимально чіткою.

9. Дорослі мають не тільки розширювати, а й збагачувати словник дитини, удосконалювати правильне вживання граматичних категорій.

10. Здатність дітей дивуватись є ґрунтом для виховання інтересу до знань, до праці, формування моральних якостей.

Для емпіричного дослідження впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності старшого дошкільника до навчання у школі було підібрано методики для батьків – методика діагностики батьківського ставлення за шкалами (прийняття-відторгнення, кооперація, симбіоз, контроль, ставлення до невдач дитини). Для дітей – анкета для дитини щодо визначення загального розвитку майбутнього першокласника, а також субтести для визначення мотиваційної готовності дитини до навчання у школі, особливостей пізнавальних процесів дитини під час виконання завдань тощо. У дослідженні взяли участь 20 дітей та їхні батьки. За результатами діагностики батьківського ставлення більшості батьків (7 осіб) притаманний стиль «Кооперація», 5 – симбіоз, авторитарна гіперсоціалізація – 4 батьків; стиль відторгнення виявлено у трьох батьків, інфантилізація (маленький невдаха) – у одній сім'ї.

Серед 20 дітей-учасників дослідження високого рівня психологічної готовності до школи не виявлено, достатній рівень виявлено у 13 учасників, середній – у 4 дітей та низький рівень у однієї дитини.

Шляхом кореляційного аналізу підтверджено гіпотезу про вплив батьківського виховання на психологічну готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання у школі.

На основі отриманих результатів вирішено розробити рекомендації для батьків щодо виховання дитини задля забезпечення сприятливих умов для формування високого рівня психологічної готовності дитини до школи. Цінність розроблених рекомендацій вбачаємо не лише для батьків, а й для педагогів дошкільних закладів освіти та класних керівників у початковій школі.

ВИСНОВКИ

Під час теоретичного аналізу проблеми впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи встановлено, що вивчення даного аспекту готовності дитини до навчання у школі в сучасній українській психологічній науці переживає певну кризу. Окрім того останнім часом знизилась кількість досліджень впливу характеру батьківського виховання на зазначений аспект готовності дитини під час прийняття ролі учня, опанування новими формами соціальної та навчальної діяльності. З огляду на це тему магістерського дослідження вважаємо актуальною.

Під час проведення теоретичного аналізу означеної проблеми у сучасній психологічній науковій літературі встановлено роль батьківського виховання у процесі розвитку дитини старшого дошкільного віку – забезпечення сприятливих умов для всебічного та гармонійного розвитку дитини у соціальному, навчальному, дозвіллєвому аспектах її зростання. З'ясовано, що помилки у батьківському вихованні мають негативний вплив на розвиток дитини старшого дошкільного віку. Зокрема слідування певній виховній меті і разом з тим неврахування індивідуальних особливостей дитини, її вподобань та інтересів, може призвести до відсутності міцного емоційного контакту між батьками та дитиною і, як наслідок, відсутності у дитини впевненості у собі та цінності власної індивідуальності. Серед психологічних особливостей розвитку дитини старшого дошкільного віку в розрізі нашого дослідження вважаємо важливим акцентувати увагу саме на формуванні самооцінки, а також розуміння приналежності до певної соціальної системи, слідування нормам і правилам, що притаманна їй. Психологічну готовність дитини до навчання у школі визначаємо як сукупність характеристик особистості дитини, що формують її зрілість до навчання у шкільній системі. У структурі психологічної готовності дитини до школи виділено мотиваційний, інтелектуальний, особистісний, а також емоційний компоненти.

Для емпіричного дослідження впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності старших дошкільників до навчання у школі було використано такі методики. Для батьків застосовувалася методика діагностики батьківського ставлення за шкалами: прийняття-відторгнення, кооперація, симбіоз, контроль і ставлення до невдач дитини. Щодо дітей, використовувалася анкета для визначення загального розвитку майбутнього першокласника, а також субтести для оцінки мотиваційної готовності до навчання, дослідження особливостей пізнавальних процесів під час виконання завдань тощо.

Емпіричне дослідження та статистичний аналіз впливу батьківського виховання на психологічну готовність дитини до шкільного навчання показало, що у батьків з таким типом ставлення до дитини, як кооперація, виявлено достатній рівень психологічної готовності до шкільного навчання. Тоді як у батьків з високими показниками за шкалами симбіоз і авторитарна гіперсоціалізація діти мають середній рівень психологічної готовності до шкільного навчання. Низький рівень психологічної готовності до шкільного навчання проявляється у батьків з таким стилем ставлення до дитини, як відторгнення та інфантилізація. Це дає підставу стверджувати, що тип батьківських відносин має тенденцію до впливу на психологічну готовність до шкільного навчання дітей дошкільного віку.

З огляду на отриманні результати і з врахуванням залежності впливу батьків на готовність дитини до навчання у школі, зокрема психологічної складової, яка визначається інтегративним утворенням, розроблено рекомендації, які стосуються таких складових, як емоційна стійкість дитини, мотивація до навчання, комунікативні навички, самостійність дитини, а також когнітивний розвиток. Окрім того поради також стосуються емоційного клімату в сім’ї.

З огляду на вищезазначене завдання магістерського дослідження виконано, мети досягнуто. Гіпотезу щодо впливу батьківського виховання на рівень психологічної готовності дитини до школи підтверджено.

Розроблені за результатами проведеного дослідження рекомендації вважаємо корисними не лише для батьків дітей старшого дошкільного віку, а й допускаємо використання їх педагогами закладів дошкільної освіти, а також початкової школи, серед яких вихователі, психологи, соціальні педагоги, класні керівники.

У перспективах подальших досліджень вбачаємо більш ретельне вивчення впливу стилів виховання (авторитарний, демократичний, ліберальний) на різні аспекти готовності дитини – когнітивний, емоційний та соціальний. Окрім цього, варто зосередитись на довгостроковому впливі батьківського виховання, простеживши його вплив на адаптацію і успішність дитини протягом шкільних років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко Г. О. До питання психологічної готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання у школі. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи* : матеріали ІІ Всеукраїнського науково-практичного семінару (20 травня 2021 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. С. 15–20.

2. Бабюк Л. Готовність дітей старшого дошкільного віку до шкільного навчання. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до систематичного навчання в школі* : матеріали всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (6, 13, 20 квітня 2023 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. С. 37–41.

3. Балицька І. М. Психологічні аспекти впливу батьків та педагогів на формування готовності дітей до шкільного навчання. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи* : матеріали ІІ Всеукраїнського науково-практичного семінару (20 травня 2021 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. С. 20–26.

4. Біла І. М. Психологічні аспекти готовності до шкільного навчання. Дошкільна освіта в контексті ідей *Нової української школи: збірник наукових праць*. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2020. С. 31–42.

5. Васильєва С., Гавриш Н., Луценко В., Маршицька В., Рагозіна В., Рейпольська О., Шкляр Н. Поряд і разом : соціалізуємо старшого дошкільника : навчально-методичний посібник / за заг.ред. Н. Гавриш. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 252 с.

6. Волинець Н. В. Психологічна готовність дітей дошкільного віку до навчання в Новій українській школі. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина», 6 (11), 2022. С. 402–413.

7. Гулан М., Русин Н. Вплив батьківського стилю виховання на особистісні особливості дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі*: збірник тез доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 3 листопада 2023 р., Мукачево / Ред.кол.: Фенцик О.М. (гол.ред.) та ін. Мукачево : МДУ, 2023. С. 169–173.

8. Діагностика готовності дітей до школи / [упоряд. : О. Дєдов]. Хотин, 2014. 194 с.

9. Дудник Н., Кривда В. Цінність родинного виховання та його вплив на розвиток особистості дитини у партнерській взаємодії з закладом дошкільної освіти. *Актуальні проблеми дошкільної освіти*. Важливість дошкільної освіти: монографія. Візаві, 2021. С. 189–227.

10. Залевська Л. П. Готовність дитини старшого дошкільного віку до систематичного навчання в школі. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до систематичного навчання в школі* : матеріали всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (6, 13, 20 квітня 2023 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. С. 110–117.

11. Івахова О. М. Адаптація першокласників до навчання в школі : методичний посібник с. Петрашівка, 2016. 98 с.

12. Інструментарій оцінювання готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи : методичні рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 36 с.

13. Карабаєва І. І. Особливості ціннісних орієнтацій сучасних старших дошкільників. *Актуальні проблеми психології*. Психологія розвитку дошкільника, 2018. № 14 (4). С. 158–167.

14. Кисорець Л. І. Емоційно-вольова готовність старшого дошкільника як складового компоненту психологічної підготовленості до систематичного навчання в школі. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до систематичного навчання в школі*, 2023. С. 135–142.

15. Кобіна І. А. Психологічна готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання у школі. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до систематичного навчання в школі*, 2023. С. 148–154.

16. Кондратюк Ю. С. Роль батьків у формуванні готовності дитини до навчання у школі. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до систематичного навчання в школі* : матеріали всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (6, 13, 20 квітня 2023 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. С. 158–161.

17. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами : метод. посіб. Київ : Літера ЛТД, 2006. С. 178–180.

18. Крамченкова В. О. Психодіагностика розвитку дошкільників : старший дошкільний вік. Х. : Вид-во «Ранок», 2013. 192 с.

19. Крюкова Л. Вплив емоційної сфери на процеси адаптації першокласника до навчального процесу. *Психологія: реальність і перспективи*, № 13. 2019. С. 57–63.

20. Курчатова А., Вегера Т. Мотиваційна готовність дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі: співвідношення ключових понять. *Молодий вчений*. 2022. № 9 (109), 78–81. URL : https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-9-109-18

21. Микитенко М. В. Формування мотиваційної готовності як одного з найважливіших компонентів готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі. *Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти* : збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник, Т. В. Наумчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 229–232.

22. Митницька Ю. В. Взаємодія сім'ї і закладу дошкільної освіти як умова забезпечення психологічної готовності дитини до школи. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи* : матеріали ІІ Всеукраїнського науково-практичного семінару (20 травня 2021 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,

2021. С. 181–187.

23. Нагула О. Л., Гончар Н. С. Комплексна діагностика психологічної готовності дітей дошкільного віку до навчання у школі (Узагальнений досвід психологічної служби гімназії № 48). Київ.

24. Новик І. М., Левонюк А. В. Формування позитивної мотивації до навчання у молодших школярів засобами ігрових прийомів. *Молодий вчений*, 2019. № 5 (69). С. 156–159.

25. Овчиннікова О. В. Вплив сімейного виховання на соціально-психологічну готовність дитини до школи. *Психолого-педагогічні аспекти розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді : теорія і практика* : матеріали науково-практичної конференції 18-19 жовтня 2017 р. / За заг. ред. Романовського О. Г., Х. : НТУ «ХПІ», 2017. С. 70–73.

26. Одошевська Є. С., Бобирєва О. С. Пріоритет впливу стилю сімейного виховання на формування особистості дитини. *Наука майбутнього*. Збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених. 2022. № 1 (9). С. 116–120.

27. Олійник, І. В., Ноженко, Ю. М. Феномен психологічної готовності дітей до навчання у школі в психолого-педагогічній літературі. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2017. № 2 (14). С. 84–89.

28. Павелків Р. В. Вікова психологія : вид. 2-е, стер. К. : «Кондор», 2015. 469 с.

29. Палько Т. В., Романчак О. О. Сучасний погляд на проблему психологічної готовності дітей дошкільного віку до навчання в Новій українській школі. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи* : матеріали ІІ Всеукраїнського науково-практичного семінару (20 травня 2021 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. С. 197–202.

30. Пєтухова І. А. Роль сім'ї у розвитку обдарованих дітей. Журнал практичного психолога. 2005. № 6.

31. Піроженко Т., Карабаєва І., Соловйова Л., Хартман О. Вивчення готовності дітей старшого дошкільного віку до систематичного навчання в умовах реформування української школи. *Психологічний часопис*. 2022. № 8 (2), 18–32. URL : https://doi.org/10.31108/1.2022.8.2.2

32. Піроженко Т. О. Проблема готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування сучасної школи: співвідношення ключових понять. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи* : матеріали ІІ Всеукраїнського науково-практичного семінару (20 травня 2021 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. С. 6–15.

33. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Соловйова Л. І., Хартман О. Ю. Діагностика готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі. 10th International scientific and practical conference «Innovations and prospects of world science» (May 25-27, 2022). 2022. С. 625–633.

34. Піроженко Т. О., Соловйова Л. І. Дитина сьомого року життя : психологічний портрет. *Практичний психолог : дитячий садок*. 2013. № (6). С. 22–30.

35. Піроженко Т. О., Соловйова Л. І., Хартман О. Ю. Соціально значущі цінності в життєдіяльності майбутнього школяра : методичні рекомендації / за ред. Т.О. Піроженко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 32 с.

36. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Соловйова Л. І., Токарєва Л. Д., Федорчук О. І. Хартман О. Ю. Дошкільник : крок у шкільне життя : навчально-методичний посібник / за наук. ред. Т.О. Піроженко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 149 с.

37. Позитивне батьківство : про підхід у вихованні та як він впливає на розвиток дитини. ВГЦ «Волонтер», Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2024.

38. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14 (дата звернення: 05.11.2024).

39. Пророк Н. В., Кондратенко Л. О., Манилова Л. М. Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства : монографія / за ред. Н. В. Пророк. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 131 с.

40. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища шк., 1982. 214 с.

41. Психологія сім'ї : навч. посіб. / Раїса Петрівна Федоренко. Вид. 2-ге, змін. та доповн. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 480 с.

42. Россоха О. І, Вплив сімейного виховання на формування особистості дошкільника. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі* : зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська. Полтава : ФОП Цьома С. П., 2019. Вип. 3. С. 162–166.

43. Соловйова Л. І. Діагностика готовності дитини до шкільного життя: регулятивний компонент діяльності. Ди*тинство XXI століття: інноваційна освіта* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка» Полтавської обласної ради, 21 жовтня 2022 року) / ред.-упоряд. Т.В. Кулікова. Методичний кабінет. Кременчук, 2022. С. 14–18. URL: https://kpk.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/V-Всеукр_конференція_ДО_21.10.2022.pdf

44. Соловйова Л. І. Регулятивний компонент діяльності у складі критеріїв комплексної оцінки готовності дитини до шкільного життя. *Педагогічна освіта: Теорія і практика*. Психологія. Педагогіка. 2021. № 36 (2), 108–113.

45. Стасюк Л., Добринюк Л. Готовність дитини до школи. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: І. О. Смолюк та ін.]. Луцьк, 2017. № 1 (350). С. 49–55.

46. Телешецька Н. В. Головні аспекти готовності дитини шестирічного віку до навчання в школі. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до систематичного навчання в школі* : матеріали всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (6, 13, 20 квітня 2023 р., м. Київ). Київ :

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. С. 289-295.

47. Терещенко Л. А., Карабаєва І. І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології :* збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, Том 10. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. 2019. Випуск 33. С. 214–234.

48. Тесленко С. О. Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї у формуванні моральної готовності дітей до школи. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka*, 2021. С. 29–36.

49. Тлостюк О. М. Формуємо психологічну готовність дитини до школи. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до систематичного навчання в школі* : матеріали всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (6, 13, 20 квітня 2023 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. С. 306–313.

50. Федорчук О. І. Взаємодія батьків з дитиною як чинник підготовки дитини до умов шкільного життя. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи* : матеріали ІІ Всеукраїнського науково-практичного семінару (20 травня 2021 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. С. 244–249.

51. Федорчук О. І. Сім'я як фактор психологічної готовності майбутнього школяра. *Готовність дитини старшого дошкільного віку до систематичного навчання в школі* : матеріали всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (6, 13, 20 квітня 2023 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. С. 319–324.

52. Хартман О. Ю. Особливості поглядів батьків щодо розподілу відповідальності за розвиток дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2012. № 4 (8). С. 298–306.

53. Щербакова О. О. Внутрішньосімейні взаємини як фактор шкільної адаптації академічно здібних дітей. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2015. № 27.

54. Яблонська Т. М. Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини. *Актуальні проблеми психології*. Загальна психологія. Етнічна психологія. Історична психологія. 2016. № 9. С. 589–598.

55. Яблонська Т. М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин : монографія. 2020. Суми : СумДПУ.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета дитини

1. Як тебе звати? Назви Ім’я, по батькові і прізвище.
2. Скільки тобі років? Коли ти народився?
3. З ким разом ти живеш? Назви членів своєї родини.
4. Як звуть маму? Ким і де вона працює?
5. Як звуть тата? Ким і де він працює?
6. Де ти живеш? Назви адресу.
7. Чи відвідуєш ти дитячий садок?
8. Ким ти хочеш бути і чому?

Додаток Б

Банк субтестів для вивчення рівня психологічної готовності дитини до школи

Субтест «Навчальна мотивація»

Інструкція: «Зараз я прочитаю вам розповідь. Послухайте. Хлопчики з дівчатками розмовляють про школу.

Перша дитина сказала: «Я піду до школи, тому що мене мама примушує. А якби не мама, я б у школу не ходив». Звертаємо увагу дітей на картинку № 1 (зовнішній мотив).

Друга дитина каже: «Я хочу до школи, тому що мені подобається вчитися, подобається робити уроки. Навіть якби школи не було, я б однаково вчився». Акцентується увага дітей на картинці № 2 (навчальний мотив).

Третій хлопчик сказав: «Я хочу до школи, тому що там буде весело і багато дітей, з якими можна гратися». Картинка № 3 (ігровий мотив).

Четверта дівчинка сказала: «Я хочу до школи, тому що хочу бути великою. Коли я у школі, я почуваюся дорослою». Картинка № 4 (позиційний мотив).

П’ята дитина каже: «Я хочу до школи, тому що потрібно вчитися. Без навчання ніякої справи не зробиш, а вивчишся – і зможеш стати ким захочеш». Картинка №5 (соціальний мотив).

Шоста дитина сказала: «Я хочу до школи, тому що там одержують хороші оцінки». Картинка № 6 (мотив одержання балу).

А тепер подумайте і дайте відповідь.

- Як ви вважаєте, хто з них має рацію?

- З ким із них ви хотіли б разом гратися?

- З ким із них ви хотіли б разом навчатися?»

Інтерпретація результату:

Картинка №1: зовнішній мотив – 0 балів.

Картинка №2: навчальний мотив – 3 бали.

Картинка №3: ігровий мотив – 0 балів.

Картинка №4: позиційний мотив – 1 бал.

Картинка №5: соціальний мотив – 3 бали.

Методика «Графічний диктант»

Інструкція. «Подивися на цей аркуш із крапками. Візьми у праву руку олівець і приготуйся малювати лінію. Я говоритиму, в яку сторону і на скількох клітинках провести лінію. Проводь тільки ті лінії, про які я говоритиму. Коли проведеш лінію, чекай, поки я не скажу, спрямувати наступну. Кожну нову лінію починай там, де закінчилася попередня, не відриваючи олівця від паперу.

Перше завдання – тренувальне. «Постав олівець на верхню крапку. Малюй лінію: одна клітинка вниз. Не відривай олівця від паперу. Тепер одна клітинка праворуч. Одна клітинка вгору. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вниз. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вгору. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вниз. Далі продовжуй малювати точно такий візерунок». Якщо дитина не зрозуміла завдання, їй підказують, виправляють допущені помилки. При малюванні наступних візерунків такий контроль знімається. Під час диктування слід робити достатні паузи, щоб дитина встигала закінчити попередню лінію.

На самостійне продовження візерунку дається 1,5-2 хвилини.

Наступна інструкція така: «Тепер постав олівець на наступну крапку. Одна клітинка вгору. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вгору. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вниз. Одна клітинка праворуч. Одна клітинка вниз. Одна клітинка праворуч. Далі продовжуй малювати цей візерунок».

Заключний візерунок. Інструкція: «Постав олівець на останню крапку. Три клітинки вгору. Одна клітинка праворуч. Дві клітинки вниз. Одна клітинка праворуч. Дві клітинки вгору. Одна клітинка праворуч. Дві клітинки вгору. Одна клітинка праворуч. Три клітинки вниз. Одна клітинка праворуч. Дві клітинки вгору. Одна клітинка праворуч. Три клітинки вгору. Тепер продовжуй малювати візерунок самостійно».

Субтест «Диктант»

Завдання. Скласти під диктовку схеми слів: око, сік, лапа, зірка, капітан.

Обладнання. Бланк тестування – аркуш у клітинку, олівець; завдання № 4.

Інструкція. «Діти, незважаючи на те, що ви ще не вмієте писати, ви зараз запишете декілька слів, але не буквами, а кружечками. Скільки букв буду в тому слові, яке я назву, стільки ви малюєте кружечків. Наприклад: скажіть разом повільно слово «рак», а я під вашу диктовку напишу це слово кружечками: РАК - •••. Скільки кружечків? – Три. Перевіримо написане».

Субтест «Візерунок»

Завдання. Перемалювати візерунок з дошки, використовуючи два кольори. І самостійно його продовжити до кінця рядка.

Обладнання. Бланк тестування – аркуш у велику клітинку, кольорові олівці, зразок на дошці; завдання № 7.

Інструкція. «Діти, всі ви раніше малювали візерунки і, сподіваюся, любите це робити. Зараз ви будете малювати на своїх бланках візерунок такий самий, як на дошці. Давайте уважно розглянемо візерунок на дошці. Розташування і колір ліній по клітинка повинні бути точнісінько такі, як на дошці. Це перше, що ви повинні зробити. Після того, як перемалюєте візерунок з дошки, необхідно самостійно продовжити його до кінця рядка. Це друге, що ви зробите. Коли роботу закінчите, звірте свій візерунок з візерунком на дошці. Якщо побачите помилку, виправляти її не потрібно, а перемалюйте нижче весь візерунок. Якщо все зрозуміло, починайте виконувати завдання. Працюємо самостійно».

Субтест «Будинок»

Завдання. Розселити в будинку «мешканців» – крапку, паличку, кружечок.

Обладнання. Бланк тестування, намальований на дошці зразок будинку, картки із зображенням «мешканців будинку»: «•», «|», «О»; завдання № 8.

Інструкція. «Діти, подивіться, на ваших листочках намальований будинок. Давайте його уважно розглянемо. У ньому шість поверхів. На

кожному поверсі три кімнати, в яких живуть такі мешканці: крапка – «•», паличка – «|», кружечок – «О». На всіх поверхах ці мешканці живуть у різних кімнатах. На самому верхньому поверсі у першій кімнаті зліва живе крапка (психолог малює в першому вікні на дошці крапку), у середній кімнаті – паличка (малює паличку). Підкажіть мені, хто живе в останній кімнаті?

(Діти зазвичай називають кружечок і психолог малює його у третьому вікні). Тепер намалюйте олівцем на своїх листочках, у якій кімнаті і хто живе на шостому поверсі.

Тепер будемо заселяти п'ятий поверх. У першій кімнаті зліва теж живе крапка, подумайте, як потрібно поселити паличку і кружечок, щоб вони жили не в тому порядку, як на шостому поверсі?

(Діти підказують: у середній кімнаті – кружечок, у останній – паличка. Розміщення мешканців психолог малює на дошці, а діти на своїх листочках).

Діти, ми разом дізналися, як і де живуть мешканці на двох поверхах. Залишилося ще чотири поверхи. Їх ви заселите самі. Послухайте уважно, що треба зробити. Поселіть на кожному з поверхів, що залишилися, одну крапку, одну паличку і один кружечок так, щоб на всіх поверхах вони жили у різному порядку. Не забудьте, що різний порядок має бути на всіх шести поверхах».

Інтерпретація результату.

Враховується «заселення» лише чотирьох нижніх поверхів.

Високий рівень. Завдання виконано правильно, тобто знайдено 4різні варіанти розміщення мешканців, що не повторюють заселення п'ятого та шостого поверхів.

Достатній рівень. Знайдено 2-3 різні варіанти розміщення мешканців з чотирьох можливих.

Середній рівень. Знайдено 1 варіант розміщення мешканців з чотирьох можливих.

Низький рівень. Самостійних рішень не знайдено, лише повторюються рішення навчального етапу, або завдання не виконано, поверхи залишилися незаселеними.

Методика «Намалюй людину»

Обладнання. Олівець, чистий аркуш паперу стандартного формату А4, у вертикальному положенні; завдання № 10.

Інструкція. «Діти, на чистих аркушах паперу, які лежать перед вами, намалюйте, будь ласка, людину, чоловіка. Намалюйте його так, як ви найкраще вмієте. Малюйте стільки часу скільки вам потрібно. Намагайтеся малювати якомога охайніше».

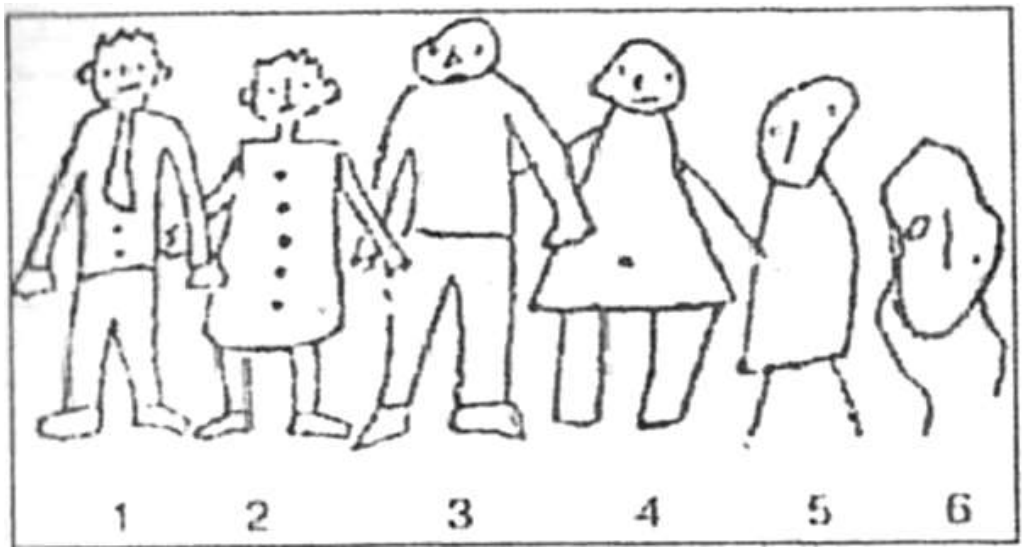
Критерії оцінювання.

Завдання оцінюється відповідно до зразка:

- якщо малюнок дитини схожий на зразки, позначені № 1 і 2, то дитина отримує 2 бали.

- якщо малюнок дитини схожий на зразки, позначені № 3 і 4, то дитина отримує 1 бал.

- якщо малюнок дитини схожий на зразки, позначені № 5 і 6, то дитина отримує 0 балів.

Додаток В

Бланк тестування для дитини

1

2

3

4

5

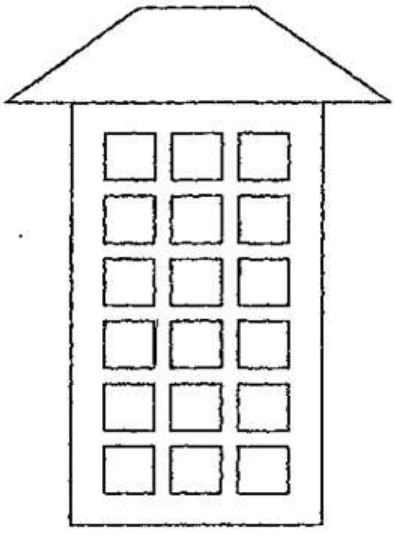

6

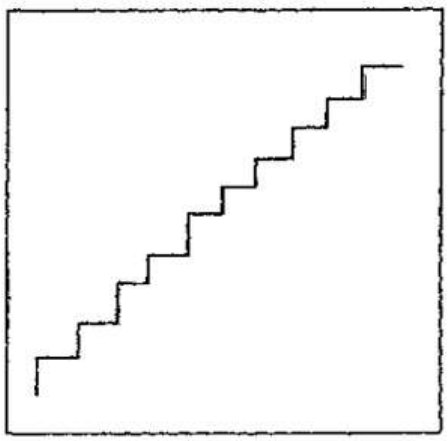

7

8.

9.

Додаток Г

Результати аналізу субтестів для дітей

Учасники групи дослідження	Субтести, які проводилися										Всього
	Навчальна мотивація	Графічний диктант	Виключення	Диктант	Будиночок	Намисто	Візерунок	Будинок	Сходинки	Намалюй людину	
Анастасія С.	2	2	3	3	2	3	2	2	1	3	23
Аліна Л.	2	1	3	3	2	2	2	2	0	3	20
Сергій Г.	2	2	3	3	2	3	2	2	1	0	20
Наталія Р.	2	1	3	2	1	1	2	2	1	0	15
Олександр Л.	0	1	1	1	1	3	1	1	0	1	10
Ірина В.	2	1	2	3	2	3	2	2	0	3	20
Катерина К.	2	2	3	3	2	3	2	2	1	3	23
Василина Г.	0	1	1	1	1	3	1	1	0	1	10
Карина С.	2	1	3	3	2	2	2	2	0	3	20
Надія Ч.	2	1	3	3	2	2	2	2	0	3	20
Неоніла Д.	2	2	3	3	2	3	2	2	1	3	23
Діана С.	0	1	1	1	1	3	1	1	1	1	11
Анастасія Р.	2	1	3	3	2	2	2	2	0	3	20
Вероніка Д.	2	1	2	3	2	3	2	2	0	3	20
Максим П.	1	1	1	2	1	3	2	1	0	1	13
Микола Ш.	2	0	1	3	1	2	2	2	0	1	14
Анатолій К.	2	1	3	3	2	2	2	2	0	3	20
Владислав К.	2	2	3	3	2	3	2	2	1	0	20
Катерина Я.	2	2	3	3	2	3	2	2	1	3	23
Максим М.	2	1	3	2	1	1	2	2	1	0	15

Додаток Г.1

Результати ранжування шкал

Провівши розрахунки за формулами 2,4 одержуємо:

поправка A = 66,

поправка B = 665,

сума квадратів різниць рангів $\Sigma D^2 = 599$.

Підставимо отримані значення в формулу 2,3, і знайдемо значення коефіцієнта.

Коефіцієнт кореляції Спірмена: ρ=1-(6*599-66-665)/sqrt((8000-20-12*66)*(8000-20-12*665))=1

«Відторгнення»

n	X	ранг, R_x	Y	ранг, R_y	Різниця рангів D, R_x-R_y	D^2
1	23	18.5	97,46	10.5	8	64
2	20	12	97,46	10.5	1.5	2.25
3	20	12	97,46	10.5	1.5	2.25
4	15	6.5	97,46	10.5	-4	16
5	10	1.5	97,46	10.5	-9	81
6	20	12	97,46	10.5	1.5	2.25
7	23	18.5	97,46	10.5	8	64
8	10	1.5	97,46	10.5	-9	81
9	20	12	97,46	10.5	1.5	2.25
10	20	12	97,46	10.5	1.5	2.25
11	23	18.5	97,46	10.5	8	64
12	11	3	97,46	10.5	-7.5	56.25
13	20	12	97,46	10.5	1.5	2.25
14	20	12	97,46	10.5	1.5	2.25
15	13	4	97,46	10.5	-6.5	42.25
16	14	5	97,46	10.5	-5.5	30.25
17	20	12	97,46	10.5	1.5	2.25
18	20	12	97,46	10.5	1.5	2.25
19	23	18.5	97,46	10.5	8	64
20	15	6.5	97,46	10.5	-4	16

Додаток Г.2

«Кооперація»

n	X	ранг, R_x	Y	ранг, R_y	Різниця рангів D, R_x-R_y	D^2
1	23	18.5	48,82	10.5	8	64
2	20	12	48,82	10.5	1.5	2.25
3	20	12	48,82	10.5	1.5	2.25
4	15	6.5	48,82	10.5	-4	16
5	10	1.5	48,82	10.5	-9	81
6	20	12	48,82	10.5	1.5	2.25
7	23	18.5	48,82	10.5	8	64
8	10	1.5	48,82	10.5	-9	81
9	20	12	48,82	10.5	1.5	2.25
10	20	12	48,82	10.5	1.5	2.25
11	23	18.5	48,82	10.5	8	64
12	11	3	48,82	10.5	-7.5	56.25
13	20	12	48,82	10.5	1.5	2.25
14	20	12	48,82	10.5	1.5	2.25
15	13	4	48,82	10.5	-6.5	42.25
16	14	5	48,82	10.5	-5.5	30.25
17	20	12	48,82	10.5	1.5	2.25
18	20	12	48,82	10.5	1.5	2.25
19	23	18.5	48,82	10.5	8	64
20	15	6.5	48,82	10.5	-4	16

Додаток Г.3

«Симбіоз»

n	X	ранг, R_x	Y	ранг, R_y	Різниця рангів D, R_x-R_y	D^2
1	23	18.5	86,63	10.5	8	64
2	20	12	86,63	10.5	1.5	2.25
3	20	12	86,63	10.5	1.5	2.25
4	15	6.5	86,63	10.5	-4	16
5	10	1.5	86,63	10.5	-9	81
6	20	12	86,63	10.5	1.5	2.25
7	23	18.5	86,63	10.5	8	64
8	10	1.5	86,63	10.5	-9	81
9	20	12	86,63	10.5	1.5	2.25
10	20	12	86,63	10.5	1.5	2.25
11	23	18.5	86,63	10.5	8	64
12	11	3	86,63	10.5	-7.5	56.25
13	20	12	86,63	10.5	1.5	2.25
14	20	12	86,63	10.5	1.5	2.25
15	13	4	86,63	10.5	-6.5	42.25
16	14	5	86,63	10.5	-5.5	30.25
17	20	12	86,63	10.5	1.5	2.25
18	20	12	86,63	10.5	1.5	2.25
19	23	18.5	86,63	10.5	8	64
20	15	6.5	86,63	10.5	-4	16

Додаток Г.4

«Авторитарна гіперсоціалізація»

n	X	ранг, R_x	Y	ранг, R_y	Різниця рангів D, R_x-R_y	D^2
1	23	18.5	69,30	10.5	8	64
2	20	12	69,30	10.5	1.5	2.25
3	20	12	69,30	10.5	1.5	2.25
4	15	6.5	69,30	10.5	-4	16
5	10	1.5	69,30	10.5	-9	81
6	20	12	69,30	10.5	1.5	2.25
7	23	18.5	69,30	10.5	8	64
8	10	1.5	69,30	10.5	-9	81
9	20	12	69,30	10.5	1.5	2.25
10	20	12	69,30	10.5	1.5	2.25
11	23	18.5	69,30	10.5	8	64
12	11	3	69,30	10.5	-7.5	56.25
13	20	12	69,30	10.5	1.5	2.25
14	20	12	69,30	10.5	1.5	2.25
15	13	4	69,30	10.5	-6.5	42.25
16	14	5	69,30	10.5	-5.5	30.25
17	20	12	69,30	10.5	1.5	2.25
18	20	12	69,30	10.5	1.5	2.25
19	23	18.5	69,30	10.5	8	64
20	15	6.5	69,30	10.5	-4	16

Додаток Г.5

«Інфантилізація»

n	X	ранг, R_x	Y	ранг, R_y	Різниця рангів D, R_x-R_y	D^2
1	23	18.5	84,81	10.5	8	64
2	20	12	84,81	10.5	1.5	2.25
3	20	12	84,81	10.5	1.5	2.25
4	15	6.5	84,81	10.5	-4	16
5	10	1.5	84,81	10.5	-9	81
6	20	12	84,81	10.5	1.5	2.25
7	23	18.5	84,81	10.5	8	64
8	10	1.5	84,81	10.5	-9	81
9	20	12	84,81	10.5	1.5	2.25
10	20	12	84,81	10.5	1.5	2.25
11	23	18.5	84,81	10.5	8	64
12	11	3	84,81	10.5	-7.5	56.25
13	20	12	84,81	10.5	1.5	2.25
14	20	12	84,81	10.5	1.5	2.25
15	13	4	84,81	10.5	-6.5	42.25
16	14	5	84,81	10.5	-5.5	30.25
17	20	12	84,81	10.5	1.5	2.25
18	20	12	84,81	10.5	1.5	2.25
19	23	18.5	84,81	10.5	8	64
20	15	6.5	84,81	10.5	-4	16